

Irene Mislej

Primorska slovenska skupnost v Južni Ameriki Pregled antifašističnega tiska 1929–1943

Uvod

Slovenski izseljenci so začeli odhajati v Južno Ameriko že v zadnji četrtini 19. stoletja, toda o pravi skupnosti lahko govorimo šele po okupaciji Primorske ter uvedbi fašistične raznarodovalne politike v Italiji. Po ocenah raziskovalcev je v države južne celine odšlo med obema vojnama ok. 30.000 Slovencev, od teh jih je čez 22.000 izbralo Argentino za svoj novi dom. Izredno aktivni skupinici izobražencev, ki je prispela pred prvo svetovno vojno,¹ se je po letu 1924 pridružila druga, povsem različna, tako z izobrazbenega kot s svetovnonazorskega vidika. Prva je v okviru Jugoslovanske narodne odbrane v letu 1919 osnovala svoj samostojni odsek Slovenija kot protest proti italijanski okupaciji slovenskega ozemlja. Druga, sestavljena iz angažiranih mladih levičarjev, je leta 1925 ustanovila v Buenos Airesu delavsko kulturno društvo Ljudski oder. 1926 je inž. Ciril Jekovec, predsednik odseka Slovenije, začel izdajati časopis *Gospodarstvo*,² najprej v hrvaščini, pozneje tudi v slovenščini in češčini. Slovenski del je urejeval učitelj Rudolf Leban. Politična linija časopisa je bila lojalna novi Kraljevini SHS, Jekovec sam je bil prvi vodja konzularne pisarne do leta 1925. Časopis ni imel veliko slovenskih naročnikov. Rasti števila le-teh smo lahko priča v slovenskem oddelku, kjer so večkrat objavili seznam imen vseh podpornikov, toda kljub naporom niso mogli zaobjeti številčno rastočih skupin rojakov, ki so množično prihajali. Po letu 1924 se je večina prispelih Primorcev že naselila v mestnem okraju La Paternal, ob velikem mestnem pokopališču Chacarita in v neposredni bližini železniško-tramvajskega vozlišča Lacroze. Prav v tem podjetju angleškega kapitala, ki je takrat gradil podzemsko železnico, je našlo službo veliko Slovencev, predvsem kot zidarji in tesarji; lepo število jih je delalo na tramvajski progi, nekateri so se priučili novih poklicev, npr. voznik in kontrolor tramvaja. Kraj ob pokopališču je zaradi neprivlačnosti ponujal poceni bivališče v t.i. *conventillos*, starih hišah postkolonialnega tlorisa z veliko sobami v ravni črti (vhode so imele z dvorišča), s skupnimi kuhinjami in sanitarijami na koncu dolgega zemljišča.

La Paternal, v zahodnem delu mesta, je postal središče primorske skupnosti, v južnem predelu ter v sosednji občini Avellaneda pa so živeli predvsem Prekmurci in Kranjci, ki so našli delo v veliki mesni industriji. Primorci, vajeni zidarskega poklica, so se v glavnem naselili ob takrat razvijajočih se javnih delih, saj je Buenos Aires v tem času doživljal pravo gradbeno mrzlico, nastajali so nebotičniki, javne zgradbe, nove linije podzemске železnice itd. Med osveščenimi in sindikalno organiziranimi gradbenimi delavci se je hitro razvil Ljudski oder, zvest tradiciji social-demokratskih organizacij na Tržaškem in Goriškem. V tem društvu je delovala tudi komunistična skupina, ki je bila nekaj časa uradno pridružena argentinski partiji. Ljudski oder je začel kmalu izdajati svoje glasilo *Delavski list*, ki pa je naletelo na ovire in na koncu doživelo nasilno prekinitev. Paternalski Slovenci niso z veliko simpatijo gledali na uradno politiko Kraljevine Jugoslavije. Iz tega izhaja, da je bilo med njimi tudi malo podpore Jekovčevemu Gospodarstvu. Leta 1928 se je skupinsko priseljevanje spremenilo v množično, mnogi so si morali poiskati službo v notranjosti dežele, toda kljub temu je skupnost na Paternalu doživela izredno

¹ Irene Mislej, Prva slovenska organizacija v južni Ameriki. Primorska srečanja št. 162, 1994, str. 636–638.

² Jože Bajec, Slovensko izseljensko časopisje 1891–1945. Slovenska izseljenska matica, Ljubljana 1980.

rast. Med ravnokar prispelimi je bilo nekaj ljudi s srednješolsko in celo visokošolsko izobrazbo, medtem ko je kmečka mladina tvorila ogromno večino izseljencev. Ta večina je gojila predvsem narodne občutke in se ni povsem identificirala z določeno strankarsko linijo. Njihovo stališče lahko opredelimo kot antifašistično, kritično do uradne italijanske raznarodovalne politike in tudi do jugoslovanske uradne linije, v kolikor ni podpirala manjšine v okupiranem teritoriju. Od doma so prinašali tudi bogato tradicijo prosvetnih organizacij, kulturnih krožkov, pozitivno so ocenjevali vlogo narodnozavedne duhovščine na Primorskem.

Pričujoča razprava temelji na pregledu tiska,³ ki je nastal v slovenski skupnosti in ki ga lahko definiramo kot antifašističnega. Gre za vrsto periodičnih publikacij,⁴ ki zrcalijo stališča treh profiliranih političnih taborov. Časovno pokriva obdobje od 1929, ko se pojavi prvi samostojni slovenski tednik, do 1943, ko izgine revija, ki nadaljuje predvojno tradicijo delavskega tiska. Članek pa podrobno ne analizira medvojnega delovanja v skupnosti,⁵ kot tudi ne versko-kulturne revije Duhovno življenje,⁶ ki sta predmet drugih že objavljenih razprav.

Slovenski tednik

Za veliko sredino, ki je gojila nacionalna čustva, je Goričan Peter Čebokli⁷ osnoval *Slovenski tednik*; prva številka, ki je izšla 6. aprila 1929, je jasno izpovedala: »Ta list je rodila potreba. Okrog 20.000 nas je že danes v Argentini Slovencev. Brez najmanjše zaslonbe smo prepuščeni samim sebi in usodi. Nimamo nikogar, ki bi nam pomagal, ki bi nas tolažil, branil, vzgajal, učil in bodril. Kakor čreda brez pastirja životarimo razstreseni med tujci in ne vemo eden za drugega.« Časopis je nastal iz privatne iniciative, v veliki meri ga je pisal sam Čebokli, ki je tudi opredelil to svojo pobudo: *Naš list je popolnoma neodvisno, informativno glasilo, posvečen poduku in zabavi, Slovenski tednik ne bo nikdar pisal za liberalce, klerikalce, socialiste ali komuniste. Vsi Slovenci ste nam bratje, zato je in bo naš list posvečen vsem pametnim in treznim rojakom, ne oziraje se na njih politično in strankarsko prepričanje.*⁸

Zvest temu je list posvečal največ prostora novicam s Primorskega, emigrantskim organizacijam v Jugoslaviji ter vsemu, kar je krojilo usodo primorskih Slovencev, kjerkoli so že živeli. V že omenjeni prvi številki so objavili izčrpen pregled sporazuma med Vatikanom in Italijo, iz časopisa *Giornale d'Italia* so prevzeli besede dr. Alojzija Fogarja o pričakovanih dobrih učinkih konkordata na obmejnih krajih in jih tako komentirali: »Mi radi verujemo, da so bile te njegove besede odkritosrčne in da ima on najboljšo voljo in željo pripomoči k zboljševanju našega položaja v Italiji, toda, ker nas še vedno močno skelijo nezaceljene rane, ki so nam neizbrisljiv pečat in dokaz fašistovske strahovlade, nam nihče ne sme zameriti, če smo skeptični, in če si ne delamo posebnih upanj.« V tem duhu so ugotavljali ob ukinitvi lista Edinost, da »danes nimamo v Italiji nobenega slovanskega lista več in tako je uničen zadnji znak narodnega življenja naših bratov pod Italijo.«⁹ Uničenje slovenskega tiska v Italiji je bilo zanimivo tudi za argentinsko časopisje, tako so citirali komentar v najuglednejšem dnevniku *La Prensa*: »Spomniti se je tudi, da v Italiji, bolje rečeno v Trstu in Gorici, provincah, kjer živi večinsko slovansko prebivalstvo, je do pred kratkim izhajalo 14 slovenskih časopisov in to kljub nenaklonjenim razmeram italijanske

³ Sintetičen pregled slovenskega tiska v Argentini v dveh člankih: Aleš Breclj, Slovenski etnični tisk v Argentini do 2. s. v., Irene Mislej, Slovenski tisk v Argentini po 2. s. v., oba v Dve domovini št. 2–3, Ljubljana 1992.

⁴ Časopisni oddelek NUK hrani najpopolnejšo zbirko, nekaj tudi Slovanska knjižnica v Ljubljani.

⁵ Snov je široko zajeta v Irene Mislej, Primorski odbor. Politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini. Dve domovini št. 5, Ljubljana 1994, str. 85–113, in Irene Mislej, Simon Gregorčič v slovenski skupnosti v Argentini. Meddobje XXVIII, št. 1–2, Buenos Aires 1994, str. 148–156.

⁶ Rozina Švent, Bibliografsko kazalo Duhovnega življenja I–LX, 1933–1992, Ljubljana 1993, podaja natančen pregled revije. Glej tudi zbornik Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki, ZIFF, Ljubljana 1995.

⁷ Veronika Kremžar Rožanc, Slovenski tednik. Zapiski o slovenskem časnikarstvu v Argentini. Svobodna Slovenija 40, št. 28, 23.7.1987.

⁸ Ta list je rodila potreba. Slovenski tednik I, št. 1, 6.4.1929.

⁹ Sporazum med Vatikanom in Italijo. Slovenski tednik I, št. 1, 6.4.1929.

prevlade.«¹⁰ O »pravi smeri«, t.j. nestrankarski, pa so velikokrat pisali: »smo pa toliko potrpežljivi zaradi vojne in, kar je še hujše, večina nas tudi radi fašizma, da moramo biti zadovoljni in srečni, če se lahko v tej svobodni zemlji odrešimo politike. Vsak za sebe naj se le izobražuje v vprašanih, ki ga zanimajo; skupno pa posvečujemo večjo pozornost vprašanjem lastnega in nato skupnega blagostanja.«¹¹

Čebokli si je pridobil sodelavce, med njimi jih je bilo nekaj, ki so postali protagonisti slovenske publicistike v južnoameriški skupnosti: Jan Kacin,¹² Srečko Ferfolja, Andrej Škrbec.¹³ Ta se je kmalu po prihodu že oglašil z vznesenim člankom *Kaj dolgujemo domovini*,¹⁴ kjer napoveduje, da se »bomo brez obotavljenja in navdušeno odzvali«, ko jih bo domovina potrebovala. V naslednjih številkah je Škrbec poudarjal potrebo po močni organizaciji, saj je Ljudski oder izbral ekskluzivistično smer: »Po znani metodi komunistov, je ta skupina spremenila polagoma društvo Ljudski oder v pripravljavnico za komunistično stranko.«¹⁵ 15. junija 1929 so ustanovili *Slovensko prosvetno društvo* in Škrbec je postal prvi predsednik. Društvo pa »naj bo narodno in prežeto s slovenskim, odnosno z jugoslovanskim duhom.«¹⁶ *Prosveta*, kot so ga na kratko imenovali, je postalo društvo z najširšim profilom članstva, kulturna dejavnost pa je bila, tako kot tudi pri *Ljudskem odru*, osredotočena na petje in gledališko besedo, temeljni sredstvi za ohranitev slovenščine. Novice iz domovine so prihajale in bile posredovane skupnosti; npr. iz podružnice Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Trbovelj so prejeli posebne pozdrave.¹⁷ Sklepom konference o manjšinski problematiki v Madridu so dodali komentar: »Mimogrede omenjamo, da pri tej celi zadevi naša narodna manjšina v Primorju ne pride v poštev, ker Italija ni podpisala konvencije o manjšinah.«¹⁸ Ko je prišel glavni tajnik fašistične stranke Turatti v Trst, so prepisali njegove izvirne besede poveličevanja Duceja: »Prinašamo odlomek brez komentarja, ker je preveč tega, kar jim lahko stavimo proti. Sami smo občutili in tisoči naših občutijo dnevno razdirjani pritisk, ki nima primera v zgodovini.«¹⁹ Veselili so se serije člankov bivšega italijanskega ministrskega predsednika Francesca Nittija v argentinskem dnevniku *Crítica*.²⁰ Napovedali so »dneve primorske kulture« 5. in 6. oktobra v Ljubljani, v organizaciji Orjem.²¹ Ko pa je prispela novica o procesu in usmrtni Vladimirja Gortana, se je skupnost odzvala v celoti s protestnim zborovanjem, na njem sta spregovorila Peter Čebokli in Rudolf Leban. Prvi je omenil slovensko miroljubnost ter poudaril, da »ne sovražimo nobenega naroda, niti Italijanov, kadar spoštujejo naše pravice. Sovražiti pa moramo fašizem, ker nas je oropal vsega in ker je kriv strašnega gorja naših zaslužjenih bratov, kriv našega trpljenja, naše bede in žalosti.« Leban pa je fašizem opozarjal, »da jim je mrtvi Vladimir Gortan mnogo bolj nevaren, kot jim je bil živ.« Z zborovanja so tudi poslali brzojavko Društvu narodov v Ženevo »v imenu 30.000 jugoslovanskih emigrantov iz Trsta, Gorice, Pule, pribežanih v svobodno in gostoljubno Argentino izpod fašistov-

¹⁰ Dnevnik *La Prensa* govori o nas. Slovenski tednik I, št. 2, 13.4.1929.

¹¹ Prava smer. Slovenski tednik I, št. 3, 20.4.1929.

¹² Primorski slovenski biografski leksikon. 8. snopič. Gorica, 1982. Irene Mistej, Primorsko slovensko časopisje v Argentini. Trije protagonisti. Goriška srečanja št. 126, 1991, str. 865–869.

¹³ Jože Bajec, Razvoj slovenskega izseljenskega časnikarstva v Evropi, Južni Ameriki in Kanadi. Slovenski izseljenski koledar 1969, str. 297–336. Jože Ciuha, Pogovori z Andrejem Škrbcem. Slovenski izseljenski koledar 1966, str. 192–194.

¹⁴ Andrej Škrbec, Kaj dolgujemo domovini. Slovenski tednik I, št. 3, 20.4.1929.

¹⁵ Naše društveno življenje. Slovenski tednik I, št. 4, 27.4.1929.

¹⁶ Andrej Škrbec, Potreba slovenske organizacije. Slovenski tednik I, št. 4, 27.4.1929. Bodrilne besede Slovenskemu prosvetnemu društvu. Slovenski tednik I, št. 12, 22.6.1929.

¹⁷ Primorcem v Južni Ameriki. Slovenski tednik I, št. 15, 13.7.1929.

¹⁸ Madridski sklepi o manjšinski problematiki. Slovenski tednik I, št. 16, 20.7.1929.

¹⁹ Turatti obiskal naše kraje. Slovenski tednik I, št. 19, 10.8.1929.

²⁰ Fašizem v pravi luči. Slovenski tednik I, št. 25, 21.9.1929.

²¹ Slovenski tednik I, št. 27, 5.10.1929.

skega terorja,« v protest proti »barbarstvu« ter jih rotili »radi ugleda svetovne demokracije,«²² naj preprečijo teror nad nezaščitenim ljudstvom.

Urednikova beseda se je še zaostрила po tem žalostnem dogodku. Ob obletnici Rapallske pogodbe je zapisal: »odtrgali so od naše države preko pol milijona najzavednejših sinov našega naroda /.../ pod pritiskom močnejših poveljnih in političnih prilik smo doživeli Jugoslovani omenjenega dne težak diplomatski poraz, ki še danes polni našo dušo z grenko bolestijo.« Priznaval je obstoj mednarodnih dogovorov, toda pripisal jim je samo začasno moč, saj »obstojajo pa tudi zakoni, nezapisani od človeške roke, ki so večni spričo prilik in časa, vkoreninjeni v najglobokejših temeljih naše duše. To je naravni zakon samozvesti in samoobrambe, zakon, po katerem vsak del, četudi je s silo odtrgan, teži k svoji matici in celini, zakon, po katerem vsaka krivica vpije po svoji pravici in vsako nasilje po svoji obrambi.« Ob žalostni obletnici pa poziva sorojake k ljubezni in enotnosti, z vero v »zmago resnice in pravice.« Našel je še dolg seznam kršitev individualnih in kolektivnih pravic ter brez dlak na jeziku omenil: »Namen fašistovske Italije je, da popolnoma uniči onih 600.000 Jugoslovancev, njenih državljanov.«²³ V rubriki *Vesti iz zasužnjega Primorja* so se množile novice o nasilju, hkrati pa iz jugoslovanske države ni prihajalo nič spodbudnega. Posebno boleče je odjeknil odlok o razpustitvi Jugoslovanske matice, Orjem-a in Slovenske straže: »V naših vrstah je završalo; mogočen val ogorčenja se je vzdignil proti krivičnemu dekretu in močno smo se morali zadrževati, da nismo dali duška našemu razburjenju s kakim nepremišljenim dejanjem.«²⁴ V isti številki je novica o aretacijah na Tržaškem, med njimi Bidovec, Marušič, Valenčič, Rupel. Žal pa ne moremo slediti odmevom prvega tržaškega procesa, ker v sicer najpopolnejši časopisni zbirki manjkajo številke od 23.8.1930 do 20.6.1931 ter od tega datuma do 23.4.1932. Vzrok temu je treba iskati v posebnih argentinskih razmerah; 6. septembra 1930 je v Buenos Airesu namreč izbruhnil vojaški udar, ki ga je vodil general Uriburu in ki je kazal jasne znake fašizma in ultranacionalizma po italijanskem vzoru. Vojaški režim je uvedel izredne razmere, ki so ohranile ali onemogočile razpošiljanje časopisov v tujino, toliko bolj, če je šlo za »tuja« glasila. V teh izrednih razmerah je bil Ljudski oder izredno prizadet: najprej je prišlo do aretacij (tako množičnih npr. pri občnem zboru, kot posameznih), potem pa še do policijske zaplembe in prepovedi delovanja in celo do izгона nekaj slovenskih komunistov, med njimi Franca Štoke in Albina Kralja. Društvo je dobilo dovoljenje za nemoteno delovanje šele po ponovni uvedbi demokracije leta 1932. Nismo pa povsem brez novic o reakciji slovenske skupnosti ob Bazovici. V Jekovčevem časopisu *Gospodarstvu* najdemo naslednji komentar: »Nepremišljen nastop. V nedeljo 19. t.m. je bil sklican v dvorano Colonia Italiana protestni shod radi streljanja naših fantov v Bazovici«, ki ga je organiziralo šest tujih skupin. Shod, kjer je bilo prisotnih ok. 200 Slovencev, je onemogočila policija. »Za argentinsko vlado je sedanja fašistična vlada službeni predstavnik Italije, tu ima na stotisoče italijanskih priseljencev, a nikakega interesa, da bi se na njenem teritoriju razvijale borbe med posameznimi italijanskimi frakcijami. Zato pač je veliko vprašanje, če je oportuno za slovensko stvar mešati se tukaj z antifašisti ali celo s komunisti, ko more italijanski državni zastopnik s tem očrnuti Slovence in jim otežkočiti stališče, da izrabi takšno mešanje, od katerega nismo imeli prav nobene koristi.«²⁵ Komentar dobi pravo razsežnost, če upoštevamo, da je general Uriburu 6. septembra izdal posebni Odlok za ohranitev javnega reda, kjer je predvideval za kakršnikoli resni prestopki proti varnosti države resno, tudi smrtno kazen.

V času vojaškega režima je časopis izhajal okrnjen in neredno, po normalizaciji je Peter Čebokli spet prevzel uredništvo v svojstvu lastnika. Toda finančne in siceršnje odgovornosti je zdržal samo še šest mesecev. Končno je oddal časopis Slovenskemu prosvetnemu društvu, kjer je tudi sam aktivno deloval. S prenosom lastništva je uredništvo prevzel Jan Kacin. Linija časopisa

²² Poročilo iz nedeljskega protestnega shoda proti fašizmu radi ustrelitve V. Gortana in obsodbe njegovih tovarišev. Slovenski tednik I, št. 31, 2.11.1929.

²³ Peter Čebokli, Obletnica suženjstva našega Primorja. Slovenski tednik I, št. 32, 9.11.1929.

²⁴ Razpustitev Jugoslovanske matice v Ljubljani. Slovenski tednik II, št. 61, 31.5.1930.

²⁵ Nepremišljen nastop. Gospodarstvo V, št. 64, 30.10.1930.

se ni spremenila, še naprej so prinašali novice iz okupirane Primorske. V tistem času so pozorno sledili delovanju msgr. Sirottija, ki je upravljal goriško nadškofijo po odstopu dr. F. B. Sedeja. Avgusta 1932 so objavili dolgo razpravo *Italijansko protifašistično gibanje in narodne manjšine*, kjer so citirali Emilia Lussa, voditelja sardinskih avtonomistov, pisali tudi o knjigi grofa Sforze *Diktatorji in diktatura v povojnem času*, kjer je kritiziral fašistično politiko do narodnih manjših predvsem zato, ker so s tem ovirali njihovo mirno asimilacijo. Sprašujejo po pomenu stališč bivšega zunanjega ministra: »Mar g. Sforza ne ve, da so npr. Jugoslovani v Primorju že zdavnaj prekoračili dobo analfabetizma in nacionalne brezbrčnosti, da tvorijo narodnostno skupino, ki se je bila sicer uklonila sili razmer ter hotela lojalno izvrševati dolžnosti, katere ji je nalagala njena državljanska pripadnost (dasi je bila proti svoji volji ločena od naroda, čigar živ in sestavljen del je), a ki se jeziku in običajem svojih prednikov nikakor noče odpovedati? Mar tudi zagovorniki liberalne in demokratične Italije pričakujejo in hočejo, da se **drugorodci raznarodijo?**« Pisec odločno trdi, da »čas bi že bil, da bi voditelji protifašističnega gibanja odkritosrčno in nedvoumno določili svoje stališče v manjšinskem vprašanju.«²⁶ Malo pozneje pa se spominjajo bazoviških žrtev, ki »so padli zato, ker je fašistična vlada hotela z njihovo smrtjo ustrahovati primorske Slovence. Mislila je, da bo požigov in atentatov konec, če bo na altaru svoje maščevalnosti žrtvovala življenje štirih mladih Jugoslovancev, ne oziraje se pri tem ali so krivi ali nedolžni.«²⁷ V isti številki je posebno pismo Andreja Gabrščka s pozivom, naj naročijo Zgodovino Goriških Slovencev: »Jako zanimivo bi bilo tudi vaše življenje, vaše delovanje in vaša borba za obstanek v novi prekomorski domovini. Napišite vse to, vsak po svoje in pošljite na uredništvo tega lista, ki mi potem vse skupaj pošlje na Dunaj ali v Ljubljano!«

Vrnitev požigalca Narodnega doma Francesca Giunta v Trst je zaposlovalo uredništvo več števil; ob tem so še naprej podrobno poročali o življenju internirancev v Italiji. Ob naraščajočem govorjenju o vojni nevarnosti postaja časopis vedno bolj zagovornik miru. V polemiko se je dejavno vključil Čebokli, ki je tudi izčrpno pojasnil, *Zakaj se ne bomo odzvali, ko nas bo ta ali ona domovina klicala pod orožje*.²⁸ Dosledna kritičnost tudi do uradne jugoslovanske politike glede primorskih emigrantov in do Italije je že prej povzročala težave v odnosih z jugoslovanskim poslaništvom; 3. junija 1933 pa je časopis objavil: »Po odloku notranjega ministrstva je prepovedano uvažanje in širjenje **Slovenskega tednika** za Jugoslavijo. Mi nimamo temu ničesar pripomniti. Primorci pač vemo, da smo od vseh zapuščeni in preganjani. Kot smo doslej branili pravice primorskega izseljenca tu in naših v zaslužjeni domovini, branili jih bomo dosledno tudi v bodoče. V nas živi trdo upanje, da bo tudi za nas prišel enkrat tisti dan, ko bomo smeli svobodno dihati.«²⁹ Malo pozneje so poročali o ovadbi, ki jo je pred argentinskimi oblastmi podalo jugoslovansko poslaništvo in ki je pripeljala do policijske intervencije v **Prosveti**. Kacin sam je pozneje obrazložil, da so jih obtožili, da so »komunisti in nasprotni današnjemu družabnemu redu.«³⁰ Ne glede na trenutno vladajočo demokratično ureditev je etiketa komunizma ohranila vso nevarnost kot v časih diktature, pravzaprav se je to nadaljevalo prav do naslednjega vojaškega udara 1943 ter se celo intenziviralo pod Peronovo vladavino in še pozneje.

Leto 1933 je v več ozirih pomembno za slovensko skupnost v Argentini. Marca je prispel prvi izseljenski duhovnik, Jože Kastelic, ki je komaj nekaj dni po prihodu začel objavljati v **Slovenskem tedniku**, leto pozneje se je rodila versko-kulturna revija **Duhovno življenje**. Septembra pa je začel izhajati drugi slovenski tednik, **Novi list**, v lasti konzorcija pod vodstvom arh. Viktorja Sulčiča in v uredništvu dr. Viktorja Kjudra. Odslej se vse tri pomembne politične skupine, vsaka s svojim glasilom, povsem jasno profilirajo: narodno osveščena sredina, ki je izrecno odklanjala strankarstvo, je delovala v **Prosveti** in izdajala **Slovenski tednik**, levičarji v **Ljudskem odru** so bili sicer v tem času po prepovedi **Delavskega glasa** (naslednik **Delavskega**

²⁶ Italijansko protifašistično gibanje in narodne manjšine. Slovenski tednik IV, št. 171, 6.8.1932.

²⁷ Slava našim mučenikom! Slovenski tednik IV, 3.9.1932.

²⁸ Slovenski tednik V, št. 203, 22.4.1933.

²⁹ Slovenski tednik prepovedan za Jugoslavijo. Slovenski tednik V, št. 209, 3.9.1933.

³⁰ Jan Kacin, v pojasnilo. Slovenski tednik V, št. 214, 8.7.1933.

lista) še brez glasila, a 1936 osnujejo mesečno revijo *Njiva*. Iz sicer majhnega kroga slovenskega *Sokola* je nastalo društvo *Tabor*, v glavnem iz vrst bralcev *Novega lista*. G. Kastelic je svojo revijo osnoval kot široko kulturno-versko, a ne strankarsko. Sam je bil precej kritično razpoložen do SLS doma, večjo naklonjenost stranki pa je opaziti v poznejših letih, ko je uredništvo prevzel Janez Hladnik. Razlika med obema tednikoma, *Slovenskim tednikom* in *Novim listom* je temeljila na stališču do uradne jugoslovanske politike. Medtem ko je bil prvi dosledno kritičen, je Kjuder zagovarjal vladno linijo, čeprav se ni nikoli zavzel za strogi centralizem. O vlogi jugoslovanskega poslaništva v zvezi z aretacijami in ovadbami pa je prišlo do zanimive polemike med Kjudrom in duhovnikom Kastelicem. Ta je brezkompromisno obsodil ravnanje diplomatskih predstavnikov, medtem ko Kjuder pravzaprav ni mogel verjeti, da so res odigrali takšno vlogo.³¹ Kljub vsem razlikam se v tem letu začenjajo skupne velike spominske manifestacije ob obletnicah Bazovice, praviloma celo z mašo.

Slovenski tednik, ki ga je s spretno roko vodil Jan Kacin, je redno objavljajl novice o delovanju Kongresa narodnih manjšin pod vodstvom dr. Josipa Wilfana,³² sledil je tudi delovanju Zveze emigrantskih organizacij v Jugoslaviji in večkrat citiral govore in razprave dr. Ivana M. Čoka.³³ Konec 1934 je objavil razgovor z Andrejem Gabrščkom.³⁴ Ostro je komentiral delovanje goriškega nadškofa Margottija in reškega škofa Santina.³⁵ Ponatisnili so tudi zanimivo razpravo o Trstu iz argentinskega dnevnika *La Prensa*.³⁶ Kacin je poudarjal slovanstvo kot širši okvir narodnega boja, zagovarjal pa je tudi jugoslovanstvo kot garant za nadaljnji obstoj Slovencev, »vkljub temu, da Jugoslavija ni taka, kot bi morala biti in smo jo upravičeno pričakovali in mnogi tudi za to delali in se žrtvovali«. ³⁷ V tem času se je na pobudo levičarskega kroga ustanovil *Jugoslovanski patronat v pomoč žrtvam evropskega fašizma*,³⁸ ki je k sodelovanju privabil širši krog Primorcev. Ti, ki »se borijo odločno in neizprosno za svobodo primorskega ljudstva, žalibog so v tej borbi tako osamljeni, da ne dobijo razumevanja niti tam, kjer bi ga v prvi vrsti mogli, in bi v boju že zdavnaj podlegli, če bi jih ne držala kvišku samozavest, da so veja ponosnega in kulturnega naroda.«³⁹ V tem duhu so leta 1936 začeli z organizacijo velike skupne antifašistične manifestacije. V času, ko se je Mussolini pripravljajl na napad na Abesinijo, je bil klic k skupni borbi vsekakor na mestu. Prizadevanja so doživela vrhunec ob obletnicah Bazovice.

Z rastjo kritičnih spremljanj cerkvene politike na Primorskem se je tudi pogosteje pojavljajla polemika o tem, ali je primerno, da *Slovenski tednik* redno objavlja cerkveni vestnik. Kljub prepričanju uredništva (ter predvsem samega urednika), da je »preveč v nas hlapčevskega duha ter vsakovrstnega in tako tudi verskega malikovalstva, katerega je v prvi vrsti krivo pomanjkanje izobrazbe,«⁴⁰ priznava, da časopis ni merodajen v tem vprašanju. Ob prihajajočih novicah glede vatikanske politike ob napadu na Abesinijo (blagoslov fašistične armade in orožja ipd.) je Kacin poudaril, da »menda vendar nismo udarjeni s slepoto, da bi verovali, da nas bo fašizem s pomočjo cerkve rešil brezposelnosti, stradanja, socialnega in narodnega zatiranja, ko pa na lastni grbi

³¹ Kako štiti Primorce jugoslovansko poslaništvo. *Slovenski tednik* V, št. 213, 1.7.1933. Pismo J. Kastelica dr. V. Kjudru, *Slovenski tednik* V, št. 234, 9.12.1933. V. Kjuder, polemika, *Novi list* I, št. 13, 16.12.1933.

³² 8. kongres narodnih manjšin. *Slovenski tednik* IV, št. 168, 9.7.1932. Po manjšinskem kongresu na Dunaju. *Slovenski tednik* IV, št. 172, 13.8.1932. Manjšinsko vprašanje v društvu narodov, *Slovenski tednik* VI, št. 270, 22.9.1934.

³³ Referat dr. Čoka o položaju naše narodne manjšine v Italiji, *Slovenski tednik* VI, št. 272, 6.10.1934. Zborovanje Primorcev v Zagrebu, *Slovenski tednik* VIII, št. 371, 7.11.1936.

³⁴ Ob 70. letnici Andreja Gabrščka. *Slovenski tednik* VI, št. 282, 22.12.1934.

³⁵ Novi goriški nadškof proti Slovincem. *Slovenski tednik* VI, št. 282, 22.12.1934. Reški škof Santin v službi fašizma. *Slovenski tednik* VI, št. 287, 26.1.1935.

³⁶ La ciudad de Trieste – origen, historia, etnografía. V seriji *Ciudades italianas del Adriático*. *Slovenski tednik* VI, št. 289, 9.2.1935.

³⁷ Slovanska zveza je naše načelo. *Slovenski tednik* VII, št. 310, 20.7.1935.

³⁸ cj (Jan Kacin), Patronat v pomoč žrtvam fašizma (pravila). *Slovenski tednik* VII, št. 313, 17.8.1935.

³⁹ Klic v tujini. *Slovenski tednik* VIII, št. 349, 16.5.1936.

⁴⁰ Nekoliko v pojasnilo. *Slovenski tednik* VIII, št. 350, 23.5.1936.

občutimo ravno nasprotno. Nad Evropo se zbirajo temni oblaki! Zato bodimo pripravljeni in složni, brez ozira (na) politične ali verske pripadnosti, da bomo sodeležni zmage skupnega kulturnega, gospodarskega, socialnega in narodnega boja.«⁴¹ O papežu in vatikanski politiki pa je v tem času veliko pisanja: »Papež poziva na križarsko vojsko proti komunizmu in proti sovjetom, ki da je zibel vsega zla. To je tisto, kar nas posredno zadene, kajti gnezdo izkoriščevalcev je fašizem, proti kateremu naj bi papež obrnil kopja, ampak tega ne bo napravil, ker je kapitalizem v svoji brezmejni nesramnosti dosegel, da je podredil sebi domoljubni in verski čut preprostega človeka s pomočjo narodnih in verskih voditeljev, ki jim je blaginja ljudstva deveta briga, samo da se z njih lahkovernostjo okoristijo.«⁴² 18. julija 1936, to je na dan, ko je izbruhnila španska državljanska vojna, je Anton Brišar komentiral cerkveni blagoslov orožja: »V imenu Boga jemljejo narodu svobodo ter ga tlačijo v suženjstvo. Vsaj mi, ki lahko kritično motrimo položaj v Evropi, odprimo oči in bodimo složni ter ne pustimo se zavajati od raznih lažipatriotov in krivega tolmačenja Kristusovih nauk.«⁴³ Pozneje je uredništvo opisalo lastno stališče do vatikanske politike: »... kot zagovorniki slovenskega ljudstva pod fašistično Italijo, ki se ga sistematično zasužnjuje potom fašizma in katoliške cerkve.«⁴⁴ Slovenci so enako kot Abesinci podrejeno pleme brez vsakih pravic. »Fašizmu se je uklonila tudi katoliška cerkev, česar pravi kristjan ne more verjeti, zato opravičeno vzbuja dvom v njeno pravičnost.« Ves čas je časopis objavljala cerkveni vestnik ter ohranjal dobre odnose z duhovnikoma, tudi slovenske maše so bile dobro obiskane, uspešno so delovali cerkveni pevski zbori. Toda posamezne pozicije so se zaostrovale, mnogi so očitali *Slovenskemu tedniku*, da »je kot dvorezni nož, ki da ne veš, če piše za narodnjake, socialiste ali komuniste, ali za verne ljudi.« Urednik je bil prisiljen poudariti, da časopis »ne zastopa nobene stranke, ker sovraži strankarske strasti, ki prinašajo samo neslogo in brezplodnih tratenj moči za tuje koristi. Pač pa je zagovornik vseh poštenih ljudi, ki jim je resnično na srcu kulturni, gospodarski in socialni napredek naše kolonije v Južni Ameriki.«⁴⁵

Na proslavi ob jugoslovanskem državnem prazniku leta 1936 je prišlo do resnega incidenta zaradi nastopa skupine hrvaških separatistov. Nekaj kritik je bilo izraženih tudi na račun govora Jana Kacina, ki da je »priznal Jugoslavijo za svojo domovino.«⁴⁶ Urednik je tako komentiral: »Iz tega se vidi, kako slabo pojmujejo nekateri jugoslovanstvo in da še danes ne znajo ločiti naroda od režima.« V svojem govoru je prikazal preganjanje Slovencev pod Italijo ter pozival »Srbe, Slovence in Hrvate, naj bodo složni in ponosni na svojo domovino, ki si jo lahko napravijo takšno, kakršno si jo sami hočejo, v kateri naj bi našel vsak pošten delavec eksistenco in blagostanje.« Pozival je tudi Jugoslovane, »naj ne bodo brezbrizni glede usode primorskih Slovencev.« S koncem leta 1936 je prišlo na pobudo novega jugoslovanskega poslanika dr. Izidorja Cankarja do združitve obeh tednikov.

Novi list

Viktor Kjuder⁴⁷ je prispel v Argentino leta 1929; v domovini je bil aktiven član dijaških organizacij, nekaj časa pa urednik *Edinosti*. Diplomiral je na Trgovski akademiji v Trstu, po prihodu se je pridružil *Slovenskemu Sokolu* ter bil malo kasneje pobudnik preimenovanja v *Izseljensko društvo Tabor*; osrednja dejavnosti društva je bila osnovna šola v La Paternalu, druga v Južni Ameriki. Kjuder, ki je najprej sodeloval pri *Slovenskem tedniku*, je skupaj z drugimi maloštevilnimi izobraženci želel osnovati tednik, ki bi nadomestil argentinske časopise v življenju slovenskih priseljencev. Časopis je oblikoval tako, da je prinašal vse pomembne svetovne in

⁴¹ Temni oblaki se zbirajo (ob 79. letni rojstni dan papeža), Slovenski tednik VIII, št. 351, 30.5.1936.

⁴² Katoliška cerkev je pričela z agitacijo. Slovenski tednik VIII, št. 353, 6.6.1936.

⁴³ Anton Brišar, Klerikalizem in fašizem. Slovenski tednik VIII, št. 358, 18.7.1936.

⁴⁴ Slovenski tednik VIII, št. 360, 1.8.1936.

⁴⁵ Strankarstvo. Slovenski tednik VIII, št. 369, 17.10.1936.

⁴⁶ Iz sobotne prireditve v proslavitev ujedinjenja Jugoslavije. Slovenski tednik VIII, št. 376, 12.12.1936.

⁴⁷ Slovenski primorski biografski leksikon, 8. snopič, Gorica 1982.

argentinske novice, poleg poročanja iz Primorskega in osrednje Slovenije in Jugoslavije. V prvih letih je bil tednik tudi bogato ilustriran in sodobno oblikovan. Poznala se je profesionalnost in razgledanost glavnega pisca in urednika, ki je znal ohranjati stike tudi s pomembnimi osebnostmi doma. Tednik je bil last konzorcija, ki ga je vodil arhitekt Viktor Sulčič,⁴⁸ takrat in še pozneje gotovo med finančno uspešnejšimi rojaki, sodelovali so tudi drugi, npr. dr. Kosta Veljanovič, izseljenski komisar, poročen s Čeboklijevo sestro, veleposestnik Ivo Wider, tiskar Vigor Domicelj. V časopisu sta tudi redno pisali najboljši peresi v skupnosti, pisatelj Gvidon Jug in publicist France Krašovec.

V prvi številki je Kjuder posvetil veliko prostora otvoritvi IX. kongresa evropskih narodnih manjšin, ki mu je predsedoval dr. Josip Wilfan,⁴⁹ hkrati pa je zasnoval dve stalni rubriki: *Vesti iz domovine* (t.j. iz jugoslovanske Slovenije) in *Vesti iz Primorskega*, kamor je uvrščal novice in komentarje. Kjuder je imel lažji dostop do tuje literature, tako je v članku *O odnošajih med Italijo in Jugoslavijo* komentiral izjave grofa Sforze iz francoske revije *L'Europe nouvelle*, da je »podpisal v Rapallu pogodbo z Jugoslavijo, ki je dala Italiji popolnejšo alpsko mejo, kakor jo je Italija kdaj imela v rimskem imperiju, poleg tega še celo Istro, otoka Lužin in Cres, mesto Zadar ter posebne privilegije Italijanov v Dalmaciji, slednjič še neodvisnost Reke, ki bi postala italijansko mesto, obdržala bi svojo tradicionalno avtonomijo.«⁵⁰ Ob obširnem pregledu »načelnih« debat na kongresu manjšin je poročal o zasedanju primorskih emigrantov, kjer je bil dr. Čok potrjen za predsednika.⁵¹ Ob jugoslovanskem državnem prazniku je Kjuder zapisal: »Vsakomur, tudi če ne misli zgolj jugoslovansko, marveč je bolj ozkosrčen in vidi predvsem ono, kar je slovenskega oz. hrvaškega, a zna dvigniti svoj pogled tudi preko tistega, kar se dogaja npr. v Šiški, se mora zdeti misel o razkosanju Jugoslavije na tri samostojne države nad vse nesrečna. Kakšna bi bila takšna samostojnost in koliko časa bi trajala v bližini sosedu, ki vedno govori, kako je njegovemu 43 milijonskemu prebivalstvu pretesno na polotoku? V bližini zemlje lačnega sosedu, ki nam je že odtrgal del slovenskega ozemlja, a gleda tudi preko Nanosa, ki o Dalmaciji razlaga, da je to njegova zemlja, za katero so ga druge države opeharile? In ta sosed je doslej tudi že bridko dokazal na koži naših bratov v Julijski krajini, kakšno je njegovo razpoloženje napram Slovencem in Hrvatom. Ali menite, da bi se to njegovo razpoloženje izpremenilo, če bi jutri na mestu močne Jugoslavije imel dva šibka sosedica?«⁵² V tem uvodniku je Kjuder uporabil krilatico »troedinega naroda«, ki je pozneje ne ponovi več, komentar pa je bil namenjen agresivni propa- gandi hrvaških separatistov v Argentini, ki so nadvse hvalili Pavelića.

V Argentini je v veliki italijanski skupnosti izhajalo več časopisov, ki so zastopali različna stališča; ob aktivni antifašistični skupini jih je bilo nekaj, ki so sledili fašističnemu vzoru. Z enim teh, *Mattino d'Italia*, je Kjuder vztrajno polemiziral: »Kar se pa tiče računov in terjatev, naj bo *Mattino* le brez skrbi! Slovani so poštene ljudje. In ko pride dan *scadenze*, bodo fašističnim Italijanom plačali vse, kar imajo dobiti. Tudi obresti.«⁵³ Hkrati pa je Kjuder branil jugoslovansko poslaništvo pred upravičeno kritiko duhovnika Kastelica o domnevnih ovadbah argentinskim oblastem. Dr. Ivan Marija Čok, predsednik zveze emigrantskih društev, je »na dan ujedinenja« 1. decembra 1933 napisal pozdravno pismo *Novemu listu*, v katerem govori o 100.000 Primorcih v emigraciji: »... skoro eno petino domačega prebivalstva ... Naj znajo fašisti, da mi emigranti, ki so nas oni oropali naših domov, nismo postali obupani brezdomci, brezbarvna masa, ki je končno likvidirana in postavljena izven vsake borbe, nego, da mi baš vsled tega, ker so nam z izgnanstvom dali svobodo, smatramo za svojo največjo in najsvetejšo dolžnost, da se borimo proti krivici in za

⁴⁸ Irene Mislej, Viktor Sulčič. Trst 1895 – Buenos Aires 1973. Ajdovščina-Ljubljana 1988.

⁴⁹ Otvoritev IX. kongresa evropskih narodnih manjšin. *Novi list* I, št. 1, 23.9.1933.

⁵⁰ *Novi list* I, št. 2, 30.9.1933.

⁵¹ Kongres primorskih emigrantov v Ljubljani. *Novi list* I, št. 5, 21.10.1933.

⁵² Nekaj misli o izseljencih in domovini povodom 15. obletnice proglasitve našega osvobojenja in narodnega ujedinenja. *Novi list* I, št. 11, 2.12.1933.

⁵³ »Mattino« in ujedinenje. *Novi list* I, št. 12, 9.12.1933. Še nekaj besed »Mattinu.« *Novi list* I, št. 14, 23.12.1933. Beležke. *Novi list* I, št. 18, 20.1.1934.

*pravico, proti nasilju in za svobodo.*⁵⁴ Prav ta borbeni duh je opazen v slovenskem časopisju v Argentini, ne glede na razlike v političnih stališčih. *Novi list* pa je obtoževal konkurenčni tednik, češ da zagovarja protijugoslovansko smer, v resnici pa je potekala mala osebna vojna med uredniškoma, v kateri si je Kjuder privoščil tudi neokusno opazko: »*Slovenski tednik je glasilo male skupine oseb, ki so se strnile radi svojih prijateljskih odnošajev do človeka, ki je svojo zidarsko žlico zamenjal z uredniškimi škarkami ...*«,⁵⁵ namenjeno Janu Kacinu, res samouku, a briljantnemu piscu v ljudskem nagovoru sorojakom. Kjuder se je tudi motil v oceni, da so predstavljali manjšinsko mnenje med rojaki, dogodki naslednjih let so potrdili, da je Kacin natančneje znal zrcaliti občutja večine. Ves čas obstoja *Novega lista* so se pojavljale pobude za združitev moči, tako med društvi kot med glasili. To je realiziral šele jugoslovanski poslanik dr. Izidor Cankar v letu 1937.

Na Primorskem je v tem času nastala Lega per l'autonomia della Venezia Giulia. Kjuder je opozoril, da so pobudniki »*svoj čas pozdravili – vsaj v pretežni večini – italijansko okupacijo kot odrešenje, a so jim šele poznejši dogodki, zatiranje najbolj elementarnih svoboščin, favoriziranje privandraccev v škodo domačega italijanskega prebivalstva ter stalno gospodarsko propadanje prinesli razočaranje ter jim odprli oči.*« Toda to je za manjšino v Julijski krajini premalo, saj »*še živo spominja razočaranj, ki jih je doživela tudi že pred nastopom fašizma*«, skupnost si je že »*priporila s svojim trpljenjem in krvjo svojih mučenikov pravico, da sama odloči o svoji usodi, ko napoči prava ura.*«⁵⁶ Podobno napoved je urednik ponovil v spominskem članku ob bazoviški obletnici: »*streli, pod katerimi so se 6. septembra zgrudili naši mučeniki, še vedno odmevajo v naših dušah, dasi smo v tujini, daleč proč od rodni krajev: krogle, ki so jih zadele, še vedno rijejo in bodo še rile tudi v naših srcih, dokler ne napoči dan, ko se bo krivica strla in bo naš rod spet zagospodoval na svoji zemlji. Ena sama vroča želja je v nas, ko obhajamo novo obletnico Bazovice, da bi ta dan ne bil več daleč!*«⁵⁷ Kjuder je zagovarjal zaščito narodnih manjšin s splošnim mednarodnim dogovorom. Ob zasedanju Društva narodov je posebej poudaril predlog poljskega zunanjega ministra o tej problematiki, saj kot je sam zaključil: »*na mirovni konferenci in v parlamentu so odgovorni predstavniki italijanskega naroda, med njimi celo italijanski kralj, svečano naglašili, da je Italija dežela demokracije, ki hoče širokogrudno postopati s svojimi državljani drugega plemena in drugega jezika. Tem besedam je svet verjel, nanje se je zanašalo tudi jugoslovansko ljudstvo v Italiji. Kako bridko je bilo razočaranje!*«⁵⁸ Kmalu za tem je poročal o 3. kongresu emigrantov iz Julijske krajine v Mariboru, kjer je dr. I. M. Čok analiziral stanje v okupiranih krajih in poudaril, da so fašisti uničili srednji sloj, spravili delavce ob kruh ter tako dosegli, da je ostal samo kmečki sloj. Posvetna inteligenca je bila primorana oditi, tako da so na svojih mestih ostali samo duhovniki. Toda kljub vsemu, »*v narodnem pogledu nismo izgubili v Julijski krajini niti ene vasi*«, še več, »*borba s fašisti je napravila naše ljudi nekompromisne in neučakane.*«⁵⁹ Odločno zahtevo dr. Čoka, naj vrnejo teritorij, ki je bil z Rapallom odvzet, so v Jugoslaviji označili za iredentistično, neprijetno je bilo predvsem tistim, ki so zagovarjali dobre sosedske odnose z Italijo. Kjuder pa je zaključil v istem duhu kot dr. Čok: »*pravica naših bratov, da se osvobodijo in ujedinijo z ostalimi brati v svobodi je nedotakljiva in večna.*«

Atentat in nasilna smrt kralja Aleksandra sta bila na straneh *Novega lista* zelo poudarjena. Kjuder je poročal o dveh mašah, pravoslavni in katoliški, o sožalju argentinskega zunanjega ministra in Nobelovega nagrajenca za mir dr. Carlosa Saavedra Lamasa in o reakcijah v skupnosti.⁶⁰ V uvodnik ob državnem prazniku pa je Kjuder vključil tudi tekst teleograma, ki ga je

⁵⁴ Dr. Ivan Marija Čok, Pozdrav predsednika emigrantskih udruženj iz Julijske krajine v Jugoslaviji bratom v Južni Ameriki. *Novi list* I, št. 16, 6.1.1934.

⁵⁵ »*Slovenski tednik*« v pravi luči. *Novi list* I, št. 21, 10.2.1934.

⁵⁶ *Novi list* I, št. 42, 21.7.1934.

⁵⁷ *Novi list* I, št. 48, 8.9.1934.

⁵⁸ Narodne manjšine naj se zaščitijo s splošnim mednarodnim dogovorom. *Novi list* I, št. 49, 15.9.1934.

⁵⁹ *Novi list* II, št. 52, 6.10.1934.

⁶⁰ Maši zadužnici za pok. kralja. *Novi list* II, št. 54, 20.10.1934.

kralj Aleksander poslal Slovincem ob nastanku skupne države, kjer je obžaloval izgubo lepega dela slovenskega ozemlja.⁶¹ Ob sestanku ministrov Male antante v Ljubljani je opozoril na zaščito narodnih manjšin, ki pa »ne more na noben način postati notranje vprašanje kake države in torej nikakor ne pade pod pojem nevmešavanja.«⁶² V neobičajnem neposrednem nagovoru rojakom je na začetku leta 1935 napisal uvodnik *Kaj smo?*⁶³: »Kaj boš izgubil, če mu (Argentincu) lepo dopoveš, da si Slovenec oziroma (da te bo bolje razumel) Jugoslovian iz Italije?« Tudi v argentinskem okolju se je vedno pogosteje govorilo in pisalo o italijansko-jugoslovanskih odnosih, ki naj bi se izboljšali v kratkem, toda ne na račun pozabe: »koliko je naših primorskih mater in očetov, ki nikoli več ne bodo videli svojih hčera in sinov, ki sta jih politični in gospodarski pritisk fašističnega režima pognala v daljne tuje zemlje!«⁶⁴ V času, ko se je zaostrovala kriza v Abesiniji, je Kjuder napisal oster uvodnik s pomenljivim naslovom *V klavnico*,⁶⁵ kjer je omenjal govorice, da bodo primorski Slovenci v prvih bojnih vrstah. To je povzročilo hudo reakcijo fašističnega časopisa *Il Mattino*, ki je Kjuder ni spregledal. V odgovoru je ponovil že znano zahtevo: »Slovincem in Hrvatom, vključenim v italijanske meje, mora rimska vlada zagotoviti nemoteno uživanje pravic, ki jim gredo po zakonih najbolj elementarne pravičnosti.«⁶⁶ Razumljivo je, da je o poteku napada in vojne v Afriki časopis veliko poročal, posebej o vlogi cerkve kot npr. o blagoslovu nadškofa Margottija »vedno pripravljenim italijanskim vojakom.«⁶⁷

V tem času je v Ženevi zasedal manjšinski kongres, kjer je bilo govora o Wilfanovem konceptu »naddržavne narodne skupnosti.« Dr. Besednjak pa je sprožil vprašanje o položaju narodnih manjšin v avtoritarnih državah. Iz resolucije, ki so jo sprejeli, je Kjuder poudaril »pravico do svobodnega kulturnega razvoja svoje narodne bitnosti«, ki jo ima vsaka manjšina. Vsakokratnemu zasedanju kongresa narodnih manjšin je Kjuder namenil veliko pozornosti, prav posebej v teh letih hudih zaostrovanj in vojn, ko je nedvoumno opozarjal na hude posledice nespoštovanja kolektivnih pravic in »nevarnosti, ki izvirajo iz politike raznarodovanja manjšin.«⁶⁸

Ob ustanovitvi Jugoslovanske radikalne zajednice je Kjuder trdil, »da gre za resnično fuzijo vseh treh strank«, ki zavrača »sleherno plemensko in versko opredelitev.« Poudaril je Natlačenove besede: »Mi Slovenci mislimo, da je taka zajedniška stranka, v kateri so zbrani Slovenci, Hrvati in Srbi, potrebna kot nositeljica skupne edinstvene državne misli. Za nas Slovence ni življenja razen v naši današnji državi: v kraljevini Jugoslaviji.«⁶⁹ Urednik pa se je kljub tem besedam popolnoma zavedal narodne pripadnosti, saj je po drugi strani, ko je ostro kritiziral k internacionalizmu usmerjeno levico, zapisal: »Nekateri, ki mislijo, da je za dosego socialnih ciljev neobhodno potrebno, da v vsakem človeku najprej ubijejo narodno čustvovanje, stopajo po zgrešeni poti, ki so jo že hodili razni delavski voditelji na Primorskem, posebno v Trstu, ki so povzročili, da je na tisoče naših delavcev utočilo v valovih italijanskega potujčevanja ter so s tem pripravljali tla za poznejše podjarmljenje. Kdo je imel od tega koristi? Slovenski delavci prav gotovo ne!«⁷⁰ Rešitev težkih dilem okrog narodnega vprašanja je Kjuder videl v združevanju v močni, skupni jugoslovanski državi: »Kaj bi bilo na primer z nami Slovenci, če bi bili prepuščeni sami sebi? Postali bi žrtev zemlje lačnega tujca in v naših primorskih bratih se zrcali usoda, ki bi je bil deležen ves naš narod: oropan vseh pravic, preganjan in tlaččen bi bil neizogibno zapisan – če že ne smrti – pa vsaj bridkemu trpljenju in hudemu zastoju. Močna Jugoslavija pa brzda appetite pohlepnih sosedov in

⁶¹ Novi list II, št. 60, 1.12.1934.

⁶² Mala antanta in rimski dogovori. Novi list II, št. 66, 19.1.1935.

⁶³ Novi list II, št. 71, 23.2.1935.

⁶⁴ Italija in Jugoslavija. Novi list II, št. 74, 23.3.1935.

⁶⁵ Novi list II, št. 77, 13.4.1935.

⁶⁶ »Mattino« je hud. Novi list II, št. 79, 27.4.1935.

⁶⁷ Novi list II, št. 90, 20.7.1935.

⁶⁸ Novi list III, št. 103, 26.10.1935.

⁶⁹ prav tam.

⁷⁰ Izgubljeni sinovi. Novi list III, št. 105, 16.11.1935.

močna Jugoslavija je tudi še edino upanje bratov v robstvu.«⁷¹ V naslednjih mesecih se ob novicah o vojni v Abesiniji začne pojavljati vedno močnejše upanje, da po neizogibnem spopadu svetovnih razsežnosti, ki so ga predvidevali, lahko pride do pričakovane narodne osvoboditve. Italijanska vojna v Afriki je povzročila neko novo zbližanje z določenimi krogi italijanskih antifašistov. Tako citirajo mnenje časopisa *Unità*, ki v pozivu k skupnemu boju proti Mussoliniju zatrjuje, da so »za samoodločevanje narodov«, »za nacionalno osvoboditev in zedinjenje vseh Slovencev.« *Idea Popolare* pa celo poudarja »pravice potlačene manjšine v Julijski krajini, /.../ njihovo samoodločevanje glede odcepljenja od italijanske države.« Kjuder zaključuje uvodnik z veselim spoznanjem, da »so začeli vsaj levičarski italijanski antifašisti sedaj misliti in pisati na način, ki omogoča sodelovanje emigracije iz Julijske krajine z njimi.«⁷² Razumljivo se Kjuder tudi veseli uradne argentinske zahteve po sklicu generalnega zbora Zveze narodov zaradi vojne v Abesiniji, zunanjega ministra pa pravilno imenuje »oče mednarodne pogodbe, ki odreka državam pravico, da bi si s silo prilastile tuja ozemlja,«⁷³ saj je bil tvorec miru med Paragvajem in Bolivijo. Prav v tem je temeljila Nobelova nagrada za mir, ki jo je prejel kmalu za tem.

Španska državljanska vojna je v naslednjih mesecih osrednja mednarodna novica. Upornike opredeljuje kot »protilevičarsko vojaško fašistično vstajo,«⁷⁴ usodno razdelitev na levo in desno vidi tudi drugje po Evropi, v tem duhu komentira ustanovitev ljudske fronte v Sloveniji. Za Španijo pa predvideva »naj zmagajo levi ali desni, diktaturo – in sicer po vsej priliki strogo in okrutno diktaturo – neizogibno.«⁷⁵ Fašizem pa ostaja glavna tarča upravičenih protestov; ob obletnici Bazovice so se leta 1936 domala vsa društva združila v priprave velike manifestacije. Pobudo je dal *Jugoslovanski patronat za pomoč žrtvam evropskega fašizma*, ki so ga sestavljali sami primorski odločni antifašisti. Ne glede na velike razlike v gledanju na jugoslovansko državo in na strategijo boja proti Mussoliniju napiše Kjuder jasen uvodnik *Izseljenci za primorske brate*: »Živimo v dobi, ko se je nestrpnost med posamezniki ter med malimi in velikimi občestvi mogočno razpasla. Prav gotovo pa je narodna nestrpnost, ki je izmed vseh najhujša, ker povzroča največ žrtev, dosegla najvišje meje pretiranosti baš na Primorskem, kjer žive ljudje naše krvi in našega jezika. Na stotine žrtev fašistične narodne nestrpnosti je po italijanskih ječah in v konfinacijskih taboriščih in na stotine je družin, ki radi tega životarijo v največji bedi in pomanjkanju.«⁷⁶ Nedeljsko prireditev je doživel pisatelj Pavel Golia, ki se je takrat udeleževal mednarodnega kongresa Pen kluba v Buenos Airesu. Na tem srečanju je bilo slišati tudi veliko ostrih besed na račun italijanskega fašizma: »italijanski delegati z Marinettijem na čelu so obljubili, da bodo v Rimu posredovali pri pristojnih oblasteh za to, da se slovenskim leposlovnim knjigam dovoli cirkulacije v Julijski krajini.«⁷⁷ Pred leti je sam Marinetti nastopil proti zagrojeni konfinaciji Franceta Bevka. Ko sta Kjuder in njegov časopis vstopala že v četrto leto, je urednik upravičeno opredelil dotedanje delovanje: »V boju za teptane pravice našega naroda na Primorskem smo vselej dvigali svoj glas, imeli smo zadoščenje, da je ta naš glas nekaj krat odmeval tudi izven mej naše naselbine.«⁷⁸ Ko je prispela novica o sklenitvi trgovskega sporazuma med Italijo in Jugoslavijo, je časopis ugotovil možnost sodelovanja, toda hkrati je poudaril, »pogoje političnega in moralnega značaja mora ustvariti Italija. Prvo, s preusmeritvijo svoje zunanje politike, v kolikor si je prizadevala škodovati interesom Jugoslavije, in pa z ukinitvijo dalmatinske iredentistične propagande, drugo pa z revizijo svojega postopanja napram jugoslovanski narodni manjšini, vključeni v njene meje.« Samo na ta način bi omogočila »iskreno sodelovanje, ki bi koristilo toliko Jugoslaviji, kolikor Italiji,«⁷⁹ pa tudi ohraniti miru v Evropi. O slovenski samostojnosti, ideji, ki

⁷¹ 17. obletnica ujedinjenja. Novi list III, št. 107, 30.11.1935.

⁷² Italijanski antifašisti in Julijska krajina. Novi list III, št. 124, 4.4.1936.

⁷³ Novi list III, št. 132, 6.6.1936.

⁷⁴ Novi list III, št. 139, 25.7.1936.

⁷⁵ Dva tabora. Novi list III, št. 141, 15.8.1936.

⁷⁶ Novi list III, št. 142, 22.8.1936.

⁷⁷ Mednarodni kongres književnikov in naša manjšina pod Italijo. Novi list III, št. 146, 19.9.1936.

⁷⁸ Novi list IV, št. 147, 26.9.1936.

jo je precejšnja skupina zagovarjala tudi med izseljenci, je bil neomajen: »Nas je Slovencev prepičilo število, da bi mogli tvoriti samostojno državo, ko imamo na zapadu zemlje lačnega sosedu, ki je itak ugrabil že četrtno slovenskega naroda in bi se mu gotovo še večji pohlep vzbudil po lepši in rodovitnejši Kranjski in Štajerski, če bi ju branilo samo prebivalstvo, ki bi štelu vsega komaj poldrug milijon duš.«⁸⁰ To njegovo stališče najdemo v uvodniku prve številke novega časopisa, ki mu je botroval dr. Izidor Cankar, sklicujoč se na potrebo po združevanju moči v sicer nepreveliki priseljski skupnosti.⁸¹

Slovenski list

9. januarja 1937 so javnosti oznanili nastanek novega tednika, ki »bo stal na stališču, da je jugoslovanska država domovina vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, in vztrajno se bo boril proti kulturnemu, gospodarskemu in političnemu zatiranju bratov onstran meje.«⁸² Uredništvo sta si nekaj časa delila Kacin in Kjuder. Njuno dotedanje polemično soočenje sicer ni obetalo veliko, toda za tem projektom je stala močna volja in tudi sredstva, ki jih je prispeval dr. Izidor Cankar, tako da je časopis zagovarjal uradno državno linijo: »Jugoslovanska državna skupnost mora biti osnova vsega našega političnega mišljenja in udejstvovanja, zakaj samo v tej državni skupnosti morejo Srbi, Hrvati in Slovenci živeti polno vredno življenje med ostalimi narodi. Če kdo drugače misli, je nepolitična glava, je sanjač. Če bi Jugoslavije ne bilo, bi Slovenci zopet gledali tuje napise na Zidanem mostu, tuje ljudske šole ob Savi, tuje najvišje politične in sodne uradnike...« Hkrati pa »le nespameten človek /.../ mora zahtevati, naj Slovenci nehajo govoriti tisti jezik, ki ga je pred štiristotimi leti pisal in tiskal Primož Trubar, toda tujina gleda v nas vendar nekaj drugega: jugoslovansko nacijo.«⁸³ Kritikam, ki so se pojavljale, pa so morali odgovarjati, da sta združena **Slovenski tednik** in **Novi list** »nacionalna fronta,«⁸⁴ a ne nacionalistična. Na vedno jasnejše zbliževanje med Italijo in Jugoslavijo so gledali »ne le z začudenjem, ampak tudi z odporom in nejevoljo«, saj so vsi bili zapustili Italijo »zaradi neznosnega narodnostnega pritiska.«⁸⁵ Razmišljanje ob španski tragični narodni razdelitvi je strnil Jan Kacin: »V boju proti fašizmu se moremo združiti vsi Slovenci, bodisi narodnjaki, katoličani, komunisti in kdorkoli, ki mu je za narodno in delavsko svobodo.«⁸⁶ Uredniška politika pa je kot že nekoč pri Slovenskem tedniku temeljila na tem, da »nimamo nikakega namena zastopati v izseljenstvu kakšne nacionalistične, klerikalne ali ne vemo še kakšne tendence.«⁸⁷ Toda vztrajno se je pojavljala dilema dveh različnih stališč napram skupni državi; v uvodnikih slišimo sedaj Kacinove, drugič pa Kjudrove intonacije: »Razpoloženje slovenskih izseljencev v Argentini (pa tudi v drugih deželah) napram naši narodni državi ni bilo vedno najboljšje: s pisanjem in govorjenjem so nekateri agitatorji prepričevali slovenske izseljence, da je Jugoslavija dežela, na katero jih nič ne veže. Ti, ki so tako pisali in govorili, so – ali pa so bili – najbrž mnenja, da bi morali Slovenci tvoriti samostojno državo, ki naj bi se potem notranje uredila, kakor bi bilo večini najbolj prav in po volji.« Toda, ta samostojna država bi še vedno imela »na zapadu požrešnega imperialističnega sosedu.« Iz tega pa izhaja podpora k skupni jugoslovanski državi, ki »Slovencem kot narodu zagotavlja obstoj in razvoj.« Avtor pa žalostno priznava nemoč pri vplivu na notranje jugoslovanske razmere.⁸⁸ Hkrati s

⁷⁹ Odnosaji z Italijo. *Novi list* IV, št. 151, 7.11.1936.

⁸⁰ 1918 1. decembra 1936. *Novi list* IV, št. 154, 28.11.1936.

⁸¹ Združevanje je zajelo tudi društva, Slovensko prosvetno društvo (ali samo Prosveta) se je združilo s Taborom v Slovenski dom. O društvi glej Irene Mislej, *Kronologija Slovencev v Argentini*. Slovenski izseljski koledar 1983, str. 144–148.

⁸² Naši javnosti. *Slovenski list* VIII, št. 1, 9.1.1937. Časopis je ohranil štetje Slovenskega tednika.

⁸³ Poslanik dr. Cankar o nekaterih izseljskih problemih. *Slovenski list* VIII, št. 1, 9.1.1937.

⁸⁴ J.K. (Jan Kacin), Naša fronta. *Slovenski list* VIII, št. 3, 23.1.1937.

⁸⁵ Jugoslavija in Italija. *Slovenski list* VIII, št. 5, 5.2.1937.

⁸⁶ Jan Kacin, Par besed za razumne ljudi. *Slovenski list* VIII, št. 7, 20.2.1937.

⁸⁷ Politika in izseljenci. *Slovenski list* VIII, št. 10, 13.3.1937.

⁸⁸ Slovenski izseljenci in Jugoslavija. *Slovenski list* VIII, št. 12, 27.3.1937.

podrobnim pregledom sporazuma med Italijo in Jugoslavijo časopis izčrpno obeleži nasilje nad Lojzetom Bratužem.⁸⁹ Oblaki grozeče zatemnijo obzorja, toda Kacin vzkligne »Nič malodušja! Prazna je bojazen, da je usoda Slovencev za vedno zapečaten in da se nam Primorcem v tujini ne izplača boriti se za slovensko stvar, če smo doma obsojeni na smrt, ker Jugoslavija ni obrnila svojih topov proti Italiji, marveč segla v roko, katero ji je Italija ponujala. Usoda narodov se ne piše v enem dnevu in v eni pogodbi. Usoda narodov je v njih samih, v njihovih srcih, v njihovih dušah, v njihovem zaupanju v bodočnost.«⁹⁰

Kocbekovo Premišljevanje o Španiji je Kacinu, takrat že edinemu uredniku Slovenskega lista, vzbudilo zanimiv članek, kjer ugotavlja deljenost katoliških mnenj o fašizmu: Slovencu in drugim katoliškim listom »je fašizem manjše zlo kot komunizem.« Pred tem dejstvom poudarja potrebo »potegniti z ljudstvom, ali pa bodo ostali sami, obsojeni in pozabljeni.«⁹¹ Pozorno pa uredništvo spremlja tudi glasove v Argentini živečih Italijanov, tako komentira serijo člankov Maria Mariana, ki v dnevniku Crítica opisuje položaj Slovencev v Julijski krajini. Italijanski publicist, sicer antifašist, ugotavlja, da je »sovražstvo med Slovenci in Italijani zgodovinsko in tradicionalno, skoraj tako vkoreninjeno, kakor sovražstvo med Nemci in Francozi,«⁹² toda se ne sprašuje po vzrokih. Kacin vedno znova pojasnjuje, da »vidi Slovenski list v Jugoslaviji narodno državo vseh Jugoslovancev ter prišteva k njeni celoti Primorje in Koroško.«⁹³ Citirajo furlanski časopis Il Popolo del Friuli, ki piše o Kanalski dolini in ugotavlja, da je nova generacija vzgojena v »italijanskem duhu.«⁹⁴ Ko pa prispe novica o medsebojnem odlikovanju visokih italijanskih in jugoslovanskih funkcionarjev, je uredništvo globoko prizadeto: Stojadinović odlikuje ravnatelja tržaškega Il Piccola in fašističnega generalnega tajnika za zasedeno ozemlje Graziolija, italijanski kralj pa glavnega urednika Slovenca. Kljub obljubam, »fašistična asimilacijska politika« uničuje kulturno in gospodarsko življenje na Primorskem. »Brez obzira na odlikovanje pa med našo manjšino in Italijo ne bo sprave, dokler ji ne bo povrnjena popolna svoboda, do katere ima sveto pravico, ki se ji ne bo nikoli odpovedala.«⁹⁵

Kacin se ne odpoveduje slovanski ideji: »Do zveze s Rusijo bo preko vseh ovir prej ali slej prišlo in slovanska vzajemnost ni prazna beseda.«⁹⁶ V tej veliki družini narodov vidi trdno zagotovilo preživetja ob rastočem fašizmu; posebno grenko sovпада bazoviška obletnica leta 1938 s prostostjo obsojencev iz Gortanovega procesa.⁹⁷ Hkrati pa se nadaljuje spreminjanje priimkov in drugi nasilni ukrepi fašističnih oblasti. Ko pa Hitler odpre vprašanje nemških Sudetov, se urednik izjasni: »Tudi mi zahtevamo samoodločbo! ... plebiscit za vse narodnosti, ki ga zahtevajo. ... Če pride do take konference, kakor jo je predlagal Roosevelt v svojem drugem apelu naslovljenem Hitlerju, potem bo vsekakor potrebno, da se na taki konferenci čuje tudi naš glas, glas primorskih izseljencev – ali bolje rečeno, pregnancev – v Južni Ameriki.«⁹⁸ O težki, a zavajajoči dilemi med fašizmom in komunizmom, ter o »manjšem zlu« se uredništvo zgraža ob morebitnem popuščanju demokratičnih držav, ki naj bi »šli na roko fašizmu.«⁹⁹ Pri obravnavi repatriacije Italijanov in odnosov z našo manjšino pa zapišejo označbo »rasno čiščenje.«¹⁰⁰ Vatikanski pozdrav zmagovalcu v španskem konfliktu jih zaposluje v člankih in komentarjih. Priprave na vojno v Evropi se

⁸⁹ Nova žrtev fašističnega nasilja na Primorskem. Slovenski list VIII, št. 12, 27.3.1937.

⁹⁰ Jan Kacin, Nič malodušja! Slovenski list VIII, št. 19, 15.5.1937.

⁹¹ Jan Kacin, Tudi mišljenje katoličanov je deljeno. Slovenski list VIII, št. 22, 5.6.1937.

⁹² Italijanski glas o odnošajih med Jugoslavijo in Italijo. Slovenski list VIII, št. 49, 11.12.1937.

⁹³ Jan Kacin, Nekatera naša vprašanja. Slovenski list IX, št. 52, 1.1.1938.

⁹⁴ Slovenski list IX, št. 55, 22.1.1938.

⁹⁵ Odlikovanje. Slovenski list IX, št. 64, 26.3.1938.

⁹⁶ Jan Kacin, Nekoliko razmišljanj o državi in ljudstvu. Slovenski list IX, št. 72, 27.3.1938.

⁹⁷ Slovenski list IX, št. 86, 2.9.1938.

⁹⁸ Tudi mi zahtevamo samoodločbo! Slovenski list IX, št. 89, 30.9.1938.

⁹⁹ Za »fašizem« ali »komunizem.« Slovenski list IX, št. 91, 14.10.1938.

¹⁰⁰ Slovenski list IX, št. 97, 25.11.1938.

stopnjujejo, v Argentini pa odkrivajo načrte nacističnega prodora. Kmalu za tem predsednik objavi dekret (30. maja 1939) o delovanju tujih organizacij, med katerimi so tudi vse priseljske, ki jim prepovedo politično delovanje. Hkrati pa zahtevajo poslovanje v španščini, prevod statutov in prijavo seznama članov notranjemu ministrstvu.

Sredi leta 1939 je pozornost usmerjena k dogodkom v Evropi ter tekmovanju Nemčije in Italije za vpliv na Balkanu; tednik zagovarja »dobro sosedstvo, a ne prej dokler ne da naši narodni manjšini na Primorskem popolno enakopravnost ter kulturno, narodno in gospodarsko svobodo.«¹⁰¹ O vedno vprašljivem jugoslovanstvu pa se jasno izrečejo: »Slovenci smo najprej Slovenci, kot so Hrvati Hrvati, Srbi Srbi, a naš skupen in najvišji narodnostni ideal je jugoslovanstvo.«¹⁰² Nemško-sovjetska pogodba pa je v skupnosti vzbudila veliko odmevov in v levičarskih krogih precejšnjo zmedo. Slovenski list je poskušal analizirati, kaj je privedlo do takšnega »zbližanja.« Odgovorijo si z »neiskrenostjo Francije in Anglije.« »Ne samo Rusija, temveč tudi vse ostale manjše države so pripravljene ostati neutralne v slučaju konflikta med demokracijami in totalitarnimi režimi, kar pomeni z drugimi besedami, da so jih pripravljene gospodarsko celo podpirati. Ne bodo jih morda podpirale iz simpatije, marveč iz prepričanja, da je bolje imeti opravka s pristnim volkom kot pa z ovco v volčjem kožuku.«¹⁰³ 8. septembra je tednik prinesel velik naslov *Začetek vojne v Evropi*, uvodnik je pojasnjeval stališče predvsem iz vidika interesa majhne države: »Vojna, ki so jo sprožili sedaj nemški nacisti proti Poljski, je torej uvod v nadaljnje borbe proti Franciji in predvsem proti Angliji. Od tega ne bodo imeli niti nemški in italijanski, niti angleški in francoski narodi nikakega interesa, pa naj zmagata kdorkoli, marveč bodo morali doprinesiti zgolj velikanskih žrtev za kapitalistične interese.«¹⁰⁴ Ruska zasedba Poljske jih je presenetila, spraševali so se o »slovanski bodočnosti« ter morali pojasniti, da »kadar pišemo o narodih, nimamo v mislih režimov.«¹⁰⁵ Tako govorijo o ruskem narodu, »ne pa o komunistih ali Stalinu.« Zavedali so se, da je to vojna »za nadoblast sveta. A ta vojna ne bo prinesla blagostanja delovnemu ljudstvu, marveč bo samo trpelo in doprineslo ogromnih žrtev, ne za svoje interese.«¹⁰⁶ Poudarjali pa so namen Francije in Anglije, ki »nočeta slišati ničesar o miru – dokler ne izvojujejo svobode Čehom in Poljakom.«¹⁰⁷

Ob zadnji obletnici »zedinjenja« pred napadom na Jugoslavijo so zatrjevali, da je jugoslovanska armada ena najboljših v Evropi. »Imamo trdno zaupanje v Jugoslavijo in v sposobnost onih, ki so odgovorni za njeno usodo in razvoj, da bodo znali kot doslej, tudi v bodoče, posebno v teh kritičnih časih, ki divjajo sedaj v Evropi, varno voziti državno ladjo in naš narod voditi še v boljšo bodočnost. Živela zedinjena Jugoslavija!«¹⁰⁸ Konec leta je približal vojno tudi argentinski obali, v bližini Montevidea je bila potopljena nemška vojaška ladja Graf von Spee, po samomoru kapitana so oblasti internirali posadko. Glede njihovih občutkov pa je najbolj zgovorna poslanica *Mir ljudem na zemlji*: »Ljudje torej nočejo vojne. Niti Hitler niti Mussolini, tako sta že neštetokrat zatrdila sama, nočeta vojne. Katoliška cerkev tudi noče vojne, tako vsak papež zatrjuje in poziva vernike k molitvi za mir. V t. z. demokratičnih državah nočejo vojne, a se morajo braniti. Nihče noče vojne, a jo vkljub temu imamo. Ljudstvo noče vojne, a se fanatično kolje in pobija med sabo. Diktatorji nočejo vojne, a vseeno navdušujejo narod zanje. Papež noče vojne in moli za mir, a vkljub temu cerkev blagoslavlja topove in orožje ter vojake, ki gredo na morišče. Demokratične države nočejo vojne, a so še boljše pripravljene nanjo kakor druge.« Pisec ne verjame, da ideologija prevzame popolnoma celega naroda, »vojno ustvarja egoizem in pohlep.«¹⁰⁹

¹⁰¹ Tekma Nemčije in Italije na Balkanu. Slovenski list X, št. 131, 4.8.1939.

¹⁰² Jugoslovanstvo. Slovenski list X, št. 133, 18.8.1939.

¹⁰³ Pogodba med Rusijo in Nemčijo. Slovenski list X, št. 134, 25.8.1939.

¹⁰⁴ Naše stališče. Slovenski list X, št. 135, 8.9.1939.

¹⁰⁵ Svetovna pozornost obrnjena v Moskvo. Slovenski list X, št. 138, 29.9.1939.

¹⁰⁶ Rusija in evropski dogodki. Slovenski list X, št. 140, 13.10.1939.

¹⁰⁷ Italija in Balkan. Slovenski list X, št. 144, 10.11.1939.

¹⁰⁸ Prvi december. Slovenski list X, št. 147, 1.12.1939.

¹⁰⁹ Slovenski list. X, št. 149, 22.12.1939.

Leto 1940 se začena v znamenju »borbe pesti in duhov«, ¹¹⁰ novice z bojišč so na prvih straneh, tako kot komentarji, ki nakazujejo temno prihodnost za rojake v zasužnjeni primorski ali jugoslovanski domovini. Množijo se ugibanja o morebitnem napadu italijanske vojske na Jugoslavijo, poročajo o zmagovalnem pohodu nacističnih armad v stari celini. Ob vdoru in podreditvi Francije pa ponavljajo svojo vero v mednarodno ureditev. Pretresa jih usoda tovornih ladij v nemilosti nemških podmornic. Ob francoski kapitulaciji izjavijo, da »*nikakor ne verjamemo, da bo francoski narod resnično podlegel nacističnemu nasilju.*« ¹¹¹ Zaskrbljeni so ob rastočem vplivu nacizma v Južni Ameriki in svariijo pred delovanjem domače pete kolone. Sodelujejo v argentinskih protifašističnih manifestacijah. Nekaj mesecev pozneje je argentinski predsednik Ortiz odstopil zaradi slabega zdravstvenega stanja. Skrajno nacionalistični vojaški krogi so se javno zgledovali po fašističnih vzorih v Evropi. Z italijanskim napadom na Grčijo se je vojna razširila na Balkan. Novico o obisku Mussolinija v Gorici in na Vipavskem pa ironično komentirajo: »*Upamo, da je vođa Italije iz naših lepih zasužnjenih krajev odnesel najlepši vtis, klenti ker je bilo vreme še dokaj lepo.*« ¹¹² V začetku leta 1941 se veselijo uspehov Angležev v severni Afriki. V tem duhu omenjajo novico iz New York Times-a o slovenskih in hrvaških vojakih, vključenih v italijansko armado, ki jih Britanci ujamejo v severni Afriki, zato opozarjajo Britance, naj jemljejo »*tamošnje Jugoslovane (iz Julijske krajine) za sovražnike osovine, t.j. za sovražnike fašizma in nacionalnega socializma.*« Ob tem ponovijo že znano pričakovanje: »*Trdno smo prepričani, da bo konec sedanje vojne pomenil tudi konec nasilja in da bodo tudi za naše primorske rojake zasijali boljši dnevi, ki so si jih zaslužili s svojim trpljenjem.*« ¹¹³ Osmega marca poročajo o mobilizaciji v Jugoslaviji ob nemški okupaciji Bolgarije. 29. marca ob novici, da je kralj Peter II. prevzel oblast, napovedujejo sestanek domoljubnih izseljencev kot pripravo na pričakovane dogodke. Vedno pogostejše se je v teh letih oglašal sodelavec Ivan Pahor, tako s komentarji kot poročili, kjer potrjuje urednikovo linijo, lojalno Jugoslaviji. Jan Kacin pa je nasprotno moral velikokrat zamolčati svoja osebna stališča. Potem ko so sredi leta 1940 ukinili plačano mesto glavnega urednika, si je moral poiskati službo drugje. Uredništvo je prevzela skupina, kjer je izstopal Pahor. Tako je že 5. aprila opredelil »*novi red*«, ki je grozil domovini, v naslednji številki pa so naslovi sami po sebi povedni: *Vojna z Nemci in Italijani, Totalitarci zahrbtno navalili na našo državo, Le vkup! le vkup!* Omenjajo tudi komentarje iz argentinskih časopisov. ¹¹⁴ 19. aprila poročajo o odporu jugoslovanske vojske, pa tudi o umiku iz severnih krajev in o tem, da »*prodanci so proglasili neodvisnost Hrvaške.*« ¹¹⁵ Njihova vera pa »*ostaja trdna*«, saj je »*proti roparskemu nacizmu danes ves civilizirani svet /.../ ogromne moralne sile civiliziranega sveta /.../ in velika sila ZDA.*« ¹¹⁶ Tednik objavi tudi proglas kralja Petra ob odhodu iz Jugoslavije in novice iz poslaništva.

27. aprila 1941 je potekalo veliko zborovanje jugoslovanskih izseljencev v Buenos Airesu, kjer je nastopil tudi M. Keber ter predstavil *Resolucijo slovenskih in hrvaških izseljencev iz Italije*, ki je bila soglasno sprejeta in objavljena. V njej izjavljajo: »*1) da odločno obsojamo barbarsko uničenje, ki so ga proti civilizirani Evropi sprožile totalitarne države, 2) da trdno verujemo v končno zmago svobode nad zatiranjem, pravice nad krivico in demokratičnega reda nad totalitarnim neredom, 3) da smo pripravljeni po svojih najboljših močeh podpirati gigantsko borbo civiliziranega sveta proti nacizmu in fašizmu, 4) da že sedaj zahtevamo, da se po zlomu totalitarnih držav vsi primorski in beneški Slovenci ter istrski Hrvati vključijo v meje obnovljene kraljevine Jugoslavije, ki je edino jamstvo za miren in srečen kulturni, gospodarski in socialni razvoj vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev.*« ¹¹⁷

¹¹⁰ Slovenski list XI, št. 151, 5.1.1940.

¹¹¹ Zmaga sile in ideje. Slovenski list XI, št. 170, 21.6.1940.

¹¹² Slovenski list XI, št. 185, 9.11.1940.

¹¹³ Sedanja vojna in naša narodna manjšina. Slovenski list XII, št. 4, 15.2.1941.

¹¹⁴ Slovenski list XII, št. 12, 12.4.1941.

¹¹⁵ Slovenski list XII, št. 13, 19.4.1941.

¹¹⁶ Naša vera je trdna. Slovenski list XII, št. 14, 26.4.1941.

Novice iz okupirane Slovenije polnijo strani v naslednjih mesecih: »V Slovenijo so že poslali razne Grazioliije, ki so se že proslavili s preganjanjem slovenskega prebivalstva na Goriškem in Tržaškem.«¹¹⁸ Prav iz teh grenkih izkušenj izhaja nekompromisno stališče proti vsakem sodelovanju z okupatorskimi silami v domovini. Ne glede na lastno politično prepričanje ne sprejemajo razlag o taktičnih ali drugih motivacijah za ravnanje slovenskih predvojnih politikov: »Slovenski narod je po svojih sinovih v Primorju na lastni koži preizkusil, kaj je italijanski fašizem in kaj sme od fašistične Italije pričakovati: v začetku nekoliko hinavskih obljub, pozneje pa fašističen manganello, konfinacijska taborišča, ječe in puške črnega tribunala.« Veliko presenečenje izražajo ob novici, da je »Natlačen in konzulta, skupaj z Graziolijem obiskal Rim in se tam poklonil Mussoliniju«; korak označujejo za »oportunističen in prav nič junaški sklep«, »sramota, da se fašisti hvalijo z banovim obiskom. A končno tudi iz oportunističnega stališča ni bilo treba nikomur hoditi v Rim za Slovenijo. Taka pot je bila popolnoma nepotrebna, če se vojna konča z zmago Nemčije, ker v takšnem slučaju v Sloveniji ne bo ukazoval Italijan, marveč Nemec. Če se pa vojna konča – kakor se tudi bo – z zmago zavezniškega orožja, je bila Natlačenova pot v Rim vse prej nego umestna in slovenskim interesom koristna.«¹¹⁹ Ko je Nemčija napadla Rusijo, si je list privoščil ironično šalo na račun »paternalne in devotovske diplomacije« levičarjev okrog Ljudskega odra; »toliko, da jih ni zadela kap: Churchill je z ostrimi besedami obsodil nov, nesramni napad Nemčije in ponudil Rusiji angleško pomoč!«¹²⁰ V naslednjih mesecih, predvsem po ustanovitvi **Primorskega odbora**, se razlika med levico in večino še poveča, prvi drugim očitajo »egoizem« ali »regionalni interes«, toda potek vojne jih je v letu 1944 združil v enotno zahtevo po priključitvi okupiranih krajev k Sloveniji. Delovanje omenjenega odbora je opisano v že objavljeni razpravi, zato naš sedanjí pregled antifašističnega tiska zaključujemo tukaj. Slovenski list je pod vodstvom skupine, kjer je prevladal Ivan Pahor, še naprej zagovarjal nacionalne pravice Primorcev ter dosledno s svojo lojalno jugoslovansko linijo pozitivno poročal o uporu Mihajlovića v svojstvu vojaškega ministra londonske vlade. Vedno pogostejše novice o partizanih so povzročile zmedo. Žal pa zbirka časopisnega oddelka v NUK hrani Slovenski list do št. 38 z dne 9. oktobra 1942. Vojna je zarezala pregloboko in onemogočala pošiljanje časopisa v domovino. Prve številke tednika po končani vojni zrcalijo popolno podporo novi ureditvi v Sloveniji in Jugoslaviji.

Njiva

Levo usmerjeni tisk je nastal kmalu po ustanovitvi Ljudskega odra, toda je trpel številne ovire in prekinitve, ki so jih povzročale argentinske notranje politične razmere. Najhuje je bilo pod vojaškim režimom 1930–1932, toda tudi pozneje se je večkrat zgodilo, da so oblasti intervenirale, nekajkrat tudi na poziv jugoslovanskega poslaništva, ki je zelo nerado trpelo ostro in dosledno kritiko notranjih razmer v Jugoslaviji. Tisk, najprej **Delavski list** (1928–1930), potem **Delavski glas** (1931–33), pa še **Borba** (1931–35), ki jo je izdajala »slovenska komunistična skupina,« ter tudi **Naš glas** (1932–33) iz Montevidea, je živel v skromnih razmerah. Glasila so obsegala komaj nekaj strani, tiskana so bila na slabem papirju, včasih celo brez ustreznih slovenskih črk. Leta 1937 se je pojavila mesečna revija, ki pa vsebinsko in oblikovno pomeni preobrat, **Njiva**. Kot izdajatelj je bilo navedeno delavsko kulturno društvo Ljudski oder v Buenos Airesu, iz kroga stalnih sodelavcev in urednikov sta izstopala Albert Drašček in Franc Birska. Skupina, ki je pisala in podpirala revijo, pa je bila večinoma komunističnega prepričanja oz. vsaj izrazito socialno levega izvora.

Od začetka izhajanja je opazna uredniška linija v podporo »delovnemu ljudstvu« v konfliktu s fašizmom: »danes režim spoznava, da mu zmanjkujejo tla pod nogami; vzporedno s popuščanjem pasivnosti delavskih množic, ki vsak dan bolj se oprijemajo edinega sredstva: borbe.

¹¹⁷ Slovenski list XII, št. 15, 4.5.1941.

¹¹⁸ Slovenija pod italijanskim mangelom. Slovenski list XII, št. 16, 10.5.1941.

¹¹⁹ Nesrečna pot. Slovenski list XII, št. 20, 13.6.1941.

¹²⁰ Slovenski list XII, št. 22, 27.6.1941.

Zategadelj režim poostruje svoje metode terorja. To je dejstvo, katero nam je pokazala usmritev teh štirih mladeničev. Fašizem ni zmožen se stabilizirati, ampak nasprotno, ker vedno bolj občuti, da se obroč odpora stiska. Da se vzdrži na vladi, je primoran zatreti vsak še tako majhen pojav nezadovoljstva, ki izhaja iz najbolj zatiranih slojev naroda in se širi tudi že v same fašistične vrste.«¹²¹ Znotraj slovenske skupnosti je revija naletela na ostre kritike predvsem zaradi jasnih levih pozicij, najpogosteje se je konflikt pojavil v razmerju do versko-kulturne revije Duhovno življenje in njenega urednika, izseljenskega duhovnika Janeza Hladnika. Ko se je *Njiva* lotila perečega šolskega problema, ki je v tistem času zaposloval domala vse rojake, so poudarili: »Priporočali pa bi v tem oziru, da bi se kaj bolj nanašali na naše izjave in ne na izjave kateregakoli pocestneža, ki zablodi marsikako nespametno in se potem radi takega podobnega obdolži nič manj kakor Delavsko Kulturno (zapišemo KULTURNO, da bo vedel g. Janez, da pomeni K. – kulturno in ne komunistično) Društvo Ljudski oder in tega voditelje.«¹²² Razlog prizadetosti je v odsotnosti tega dela slovenske skupnosti v osrednjem šolskem odboru, ki je bil ustanovljen na pobudo poslanika dr. Izidorja Cankarja. Ta ni v vsem mandatu nikoli povabil predstavnikov leveke k sodelovanju.

Krog somišljenikov je bil sorazmerno velik, oglašali so se tudi Slovenci iz notranjosti dežele, iz Urugvaja in Brazilije. Tako se je Josip Cotič pod psevdonimom Jekleni lotil vprašanja *Smo Slovenci narod, ali nismo?*: »... sleherni priprosti kmet si je bil nekoč na jasnem, kaj je slovenizem, jugoslovanizem in Slovanizem in si je to tako enostavno tolmačil: vsi slovanski narodi, ki živijo na južnem delu Evrope so Jugoslovani, kakor so oni na severu severni Slovani in vsi skupaj od Urala do Triglava vse Slovani. /.../ Toda danes, po 20. letnem narodnem osvobojenju, se hoče s tako silo kot nikdar dopovedovati, da Slovenci nismo narod, kakor tudi Hrvati, pač samo pleme.« Izvor tega članka je bila izjava jugoslovanskega ministra za socialno politiko Dragiša Cvetkovića, ki je označil »za čisto komunistično načelo in nazor, da so Srbi, Hrvati in Slovenci trije različni narodi.«¹²³ V *Njivi* je najti tudi več neposrednih komentarjev o argentinski notranje-politični situaciji kot v drugih glasilih skupnosti. Očitku, da so klicali k političnemu delovanju, so odgovarjali: »Kdor je tako zaprt, da vidi samo sebe in svojo najbližjo okolico, ta se ne more šteti izobražencem, še manj zavednim: je samo hlapec in oportunist. In politične borbe v domovini? Zanimati nas morajo prav tako kot naših doma. Tudi mi v izseljeništvu smo del, dasiravno majhen, delovnega naroda, ki tam trpi in z upanjem zre v boljšo bodočnost.«¹²⁴ Priznavajo pa pluralnost političnih drž ter zaključujejo, da četudi bi vsi podprli enako stališče, zaradi majhnega števila ne bi mogli res vplivati na razmere doma. Kljub temu so sledili razmeram tako na Primorskem kot v Jugoslaviji, in v teh letih tudi delovanju prostovoljcev v mednarodnih brigadah v Španiji. Ljudski oder je tudi v kulturnem delovanju dokazoval svojo svetovnonazorsko opredelitev, npr. z uprizoritvijo zahtevnih dramskih del kot Kreftove Velike puntarije in Cankarjevega Hlapca Jerneja v režiji Ferda Delaka. Ko so ob 15. obletnici ustanovitve uprizorili Veliko puntarijo, so to tudi opremili z razpravo Bratka Krefta o vsebini drame. Društvo je podpiralo nastanek drugih, po opredelitvi sorodnih organizacij, npr. društva Ivan Cankar v Saavedri (nekaj časa sta bili obe izdajateljici revije), ali D.K.D. Iskra v Córdoba. Hkrati pa je zagovarjalo meddruštveno povezavo s ciljem ene same skupne organizacije.

Veliko sodelavcev je pisalo o delavski problematiki v širšem okviru, tako npr. A. Mozetič: »... današnja demokracija za delavno ljudstvo /je/ premnogokrat brez usmiljenja. Če katera strokovna organizacija napove stavko, stokrat upravičeno, je že ogenj v strehi; če delavstvo zahteva malo večjo škorjo kruha, jih že imenujejo komuniste in da so nevarni obstoječemu državnemu redu.« Komentar je glede na argentinske razmere točen. Uredništvo pa je dopolnilo piščevo mnenje s trditvijo, da »vse zavedno delavstvo se je zmeraj in tako tudi danes navduševalo za demokracijo, ker vidi v demokraciji možnost splošnega napredka, kjer delavstvo mora biti

¹²¹ 1930–Bazovica–1937, *Njiva* I, št. 4, sept. 1937.

¹²² O naših organizacijah in šolah, *Njiva* I, št. 9, feb. 1938.

¹²³ *Smo Slovenci narod, ali nismo?* *Njiva* I, št. 9, feb. 1938.

¹²⁴ Jekleni, *Naše vmešavanje v politiko*, *Njiva* II, št. 3, avg. 1938.

*deležno svojega deleža in ne biti iskoriščeno, kakor je zgoraj opisano. /.../ Danes, ko pišemo leto 1940, moramo povedati na ves glas raznim izkoriščevalcem, da smo tudi delavci ljudje. V Argentini, kjer živimo in delamo, nam je to dovoljeno, medtem ko mora nemško in italijansko delavstvo, kakor tudi delavstvo v mnogi drugih državah Evrope, molčati in slediti svojim tiranom pod pritiskom biča.»¹²⁵ Delavstvo in nacionalni patriotizem sta bila tudi pogosta dilema: »edini pravi patriotizem, in katerega tudi podpiramo in ga bomo podpirali z vsemi našimi silami, je borba za napredek in kulturo, združena s socialno borbo z bojem za narodne pravice. Za enotnost vseh ponižanih in razžaljenih. To je naš patriotizem in drugo je le puhlo čvekanje.»¹²⁶ V podporo svojega prepričanja so objavili *Idejne osnove delavskega kulturnega gibanja* dr. Henrika Tume: »Kultura je last vsega delovnega ljudstva, ne pa eksploatacijski objekt bogatega zakupnika človeške sile in vseh njenih stvaritev!»¹²⁷ V tem duhu je razumeti sodelovanje skupine v številnih levičarskih, delavskih in antifašističnih krogih, kot npr. v FOARE, odboru prijateljev Sovjetske zveze, v slovanskem kongresu ipd. O stališču do vojne v Evropi pa so priznavali: »Mi se zavedamo, da države novega reda ne doprinesejo nobene konkretne izpremembe ne na gospodarskem polju, še manj pa na socialnem, ker v tej panogi fašistični režim direktno ubija svobodno misel. Njihovo geslo je: molči in ubogaj.« Toda nasprotna stran jih tudi ni zadovoljila: »Anglija kriči v svet, da se bojuje proti fašizmu, med tem ko v svoji lastni državi in kolonijah uporablja fašistični sistem zatiranja delavskih mas. Z vladnim dekretom je ukinila proletarski tisk, potem katerega so delavske mase spoznale prave namene angleško-ameriškega imperializma, kateri egoistično hrepeni premagati države novega reda in s tem si pridobiti spet nove trge na ekonomičnem polju. Zmaga Anglije in ZDA bi pomenila zmago kapitala, ki bi ambiciozno diktiral zakone delavskim masam.»¹²⁸ Na samem začetku druge svetovne vojne, je Albert Drašček opredelil: »Fašizem pomeni suženjstvo, zato je v vseh demokratičnih državah in svobodnomiselnim ljudstvom osovražen, in ne s prihodom fašizma – kakor mislijo fašisti – temveč s propadom istega, se bo pričela za človeštvo in posebno za majhne in zaslužnjene narode nova in boljša doba.»¹²⁹ Toda, »vojna, ki se bliža, je denarna, egoistična, kapitalistična vojna.« Kljub temu pa ponuja možnost »vstajenja proletariata.«¹³⁰ »Čemu te nove vojne? Po celi vrsti napadov in bojev, ki so jih napravile najbolj agresivne in brutalne sile kapitalizma, imamo danes splošno vojno med dvemi imperialističnimi silami, ki se borijo za vladno sveta. /.../ Naša simpatija in solidarnost je z vsemi narodi sveta, z nemškim, francoskim in angleškim narodom.« Obsojali so vojno, ker se jim je zdelo, da podpora tej ali drugi struji pomeni »izdajati ljudske mase.« »Zmaga imperialistične demokracije bi bila za nas in za človeštvo pravcati polom, kakor tudi triumf nacifašističnega imperializma.«¹³¹*

Ob poglobljanju politične krize v Jugoslaviji pa so napovedali *Usodno uro*.¹³² Ko je že prispela novica o napadu in razkosanju Jugoslavije so še vztrajali v sicer jasnem sozvočju s komunističnim stališčem o vojni. Junjska številka leta 1941 je prinesla uvodnik »*Demokracija in »Novi Red*«: »Da je vojna med Britanskim imperijem in Tretjim rajhom boj dveh imperialističnih taborjev, je to vsakemu človeku znano; dobijo se pa ljudje, ki to iz interesov ali sentimentalnih ozirov zanikajo. /.../ Kar nas zanima in interesira narode, je njih lastna osvoboditev. Zato bomo tudi delali in podprli z vsemi našimi močmi vsako antifašistično in antiimperialistično gibanje.« Očitkom so pa odgovarjali: »Lahko se nas dolži radi tega, da smo brezbrizni napram vojni. Toda, brezbrizni so oni, ki jim je usoda narodov deveta briga, oni, ki so stali brezbrizni ob priliki španske tragedije.« Hitlerjev napad na Sovjetsko zvezo je »mahoma

¹²⁵ A. Mozetič, *Demokracija in delavstvo*. Njiva III, št. 11, april 1940.

¹²⁶ Naš patriotizem. Njiva IV, št. 5, okt. 1940.

¹²⁷ Njiva IV, št. 5, okt. 1940.

¹²⁸ Podlaga za novi red. Njiva IV, št. 9, feb. 1941.

¹²⁹ Radovan (Albert Drašček), *Vojna ali mir*. Njiva III, št. 3, avg. 1939.

¹³⁰ Vojna v Evropi. Njiva III, št. 4, sept. 1939.

¹³¹ Naše stališče. Njiva IV, št. 6, nov. 1940.

¹³² Njiva IV, št. 10, marec 1941.

spremenil svetovni položaj, od dneva, ko Rusija vodi boj proti najbolj agresivni in barbarski reakciji, se je ta boj spremenil v pravo borbo vseh podjarmljenih narodov po nacifašizmu, v boj vsega človeštva: za demokracijo, za svobodo vseh narodov.«¹³³ Kmalu so ostre protibritanske besede izgubile agresivnost ter so Anglijo uvrstili »na stran civilizacije.«¹³⁴ »In nikakor ni ideološkična vojna med fašizmom in komunizmom, kakor to trde fašisti.«¹³⁵

Ob drugem tržaškem procesu pa so komentirali: »Zločinski naval nad Jugoslavijo in podjarmljenje iste doprinaša fašizmu marsikatero presenečenje. Zaman so do danes vsa prizadevanja, da bi ustrašoval narod. Streljanje talcev, preganjanje itd., kakor tudi izdajalsko delo raznih Quislingov, ne more ublažiti odpor ali vsaj sprijazniti narod z invazorjem.«¹³⁶ Njiva se je opredelila za upor: »Slovenec noče biti suženj ne domačemu ne tujemu gospodu, da zna ceniti svobodo, je razvidno iz tega, da je pripravljen boriti se in umreti rajši ko suženj garati v nemških tovarnah. /.../ Jugoslavija ni kapitulirala, njeni hrabri sinovi se borijo proti barbarstvu skupno z ostalimi zavezniki za boljšo bodočnost človeštva.«¹³⁷ V na začetku vojne oživljeno skupno organizacijo, Jugoslovansko narodno odbrano so se tudi levičarji vključili ne glede na vse besede o vojni dveh imperializmov. Za upor so se opredelili takoj ko so začeli prihajati novice o Mihajloviću, šele avgusta leta 1942 je postalo jasno, da obstoja druga, partizanska uporna stran. Novice, ki so se že pojavljale tudi v argentinskem tisku, so dobivali iz radijskih oddaj Svobodne Jugoslavije. Tako so lahko v avgustovski številki 1942 objavili *Klic slovenske osvoboditvene fronte civiliziranemu svetu*, »naj upošteva položaj našega naroda in naj se zdravi iz aktualne pasivnosti. /.../ Eden najmanjših narodov Evrope, ki stoji krepko združen, kakor še nikoli poprej, in ki umira in prelija kri, braneč svoj obstoj.«¹³⁸ Upor v širšem okviru slovanstva in jugoslovanstva je pomenil tudi upanje za narod v celoti: »Razumljivo je, da nas Primorje je Jugoslavija silno zanimala, ker smo znali, da ako od tam ne bo pomoči, za nas ni druge rešitve. Zato smo se tudi zanimali za vse, kar se je v Jugoslaviji dogajalo«, toda po sklenitvi Rapalske pogodbe in hkratni potrditvi brezizhodnega položaja manjšine »se je začelo izseljevanje na vse strani, posebno v Argentino, kjer smo si s trudom služili kruh, a pa vsaj nismo bili toliko prezirani, kakor smo bili na lastni zemlji.« Iz izseljenstva so se še naprej zanimali za Jugoslavijo, toda »neprestrani prepri, menjanje vlad ene za drugo, druga slabša od prve«, neupoštevanje ljudskih zahtev, vse to je pokopalo upanje v kraljevino. Sedaj se pa pojavijo graditelji »nove Jugoslavije«, od katerih pričakujejo boljšo prihodnjo ureditev.¹³⁹

V eni zadnjih števil *Njive* najdemo opis padca Mussolinija. »Vsi, ki smo videli porod fašizma, čeravno mnogi smo bili še otroci, nismo verjeli v njegovo moč in zato smo tudi videli, da ne bo zdržal resnega udarca. Kdo so bili prvi škvadrasti? Sodrga postopačev; pustolovci, ki jih ima v izobilju vsaka revna in pregosto naseljena dežela, – kakor je pozneje označil socialist Pietro Nenni. Pustolovci, ki so šli na Primorskem za liter vina zažigati in ropati delavska in slovenska društva, razganjati delavske shode in streljati na neoboroženo maso, brisati šolske in druge slovenske napise, rušiti spomenike slovenskih mož in slične junaške čine.« Toda, kljub »vsej mogočnosti in sijajnosti, fašizem ni nehal biti to, kar se je zadnja leta pred svetom pokazal, da je, to je puhlost: Na zunaj bahaštvo, v notranjosti puhlost in praznota.« Argentinskega komentatorja citirajo: »Ne bi bilo večje komedije, kakor je fašizem, če bi ne pustil zadaj toliko trpljenja, solz in krvi«, in sklenejo, da: »za nobeno deželo niso te besede v tolikšni meri resnične, kakor za Primorsko.«¹⁴⁰ Žal pa je mesec pozneje revija izginila v podobnem vrtincu totalitarnega režima – tokrat argentinskega – ki pa si je za vzor postavil evropski fašizem. Vojaški udar iz 4. junija 1943

¹³³ Njiva V, št. 1, junij 1941.

¹³⁴ Vojna je sprem(en)ila svetovni položaj. Njiva V, št. 2, julij 1941.

¹³⁵ Naša naloga. Njiva V, št. 4, sept. 1941.

¹³⁶ Nov zločin. 14.XII.1941. Njiva V, št. 8, jan. 1942.

¹³⁷ Iz nepokorjene Jugoslavije. Njiva VI, št. 3, avg. 1942.

¹³⁸ prav tam.

¹³⁹ Tomaž Kodolja, Jugoslavija in Slovani. Njiva VII, št. 1, junij 1943.

¹⁴⁰ Konec brez slave. Njiva VII, št. 3. 1943.

je Peronu omogočil prihod na oblast. Med represivnimi ukrepi je bila prepoved levo usmerjenega delavskega tiska, ki je doletel tudi *Njivo*. Leta 1945, ko je v pričakovanju volitev Peron ublažil takšne ukrepe, se je pojavil časopis *Pravica* sredi istega svetovnonazorskega kroga. Naslednje leto pa sta se obe obstoječi glasili, *Pravica* in *Slovenski list*, združili v *Slovenski glas*. Toda to spada že v drugo zgodovinsko obdobje.

Zaključek

Slovenski tisk je nastal sredi najmočnejše izseljenske skupnosti v Južni Ameriki, v Buenos Airesu. Velika večina primorskih Slovencev, od fašizma prisiljenih (zaradi političnih in gospodarskih vzrokov) k odhodu z doma je narekovala jasen in borben ton časopisja. Tudi drugi priseljenci iz ostale Slovenije so se jim pridružili v pričakovanju po »zedinjeni Sloveniji.« *Primorski odbor*, ki je deloval od leta 1941 se je po končani vojni okrepil z domala vsemi slovenskimi društvi v južni Ameriki in nastopil v podporo združitve vseh slovenskih ozemelj v skupno državo. Pisci praviloma niso bili profesionalci, ogromna večina v skupnosti je imela samo staro, sicer solidno, avstrijsko osnovno šolo. Gojili pa so pisano in govorjeno, péto in odrsko slovensko besedo. Kar nekaj vidnih publicistov, pesnikov in prozaistov je nastalo v teh letih, med njimi zavzema vidnejšo mesto Tolminec Jan Kacin. Stališča, ki so jih izpovedovali skozi celotno predvojno in medvojno obdobje, pa pojasnijo odločitev skupnosti o lojalnosti do novega jugoslovanskega sistema, ki je vsaj delno uresničil pričakovano »zedinjeno Slovenijo.«¹⁴¹

Resumen

LA COMUNIDAD ESLOVENA DEL LITORAL EN AMÉRICA DEL SUR UNA REVISIÓN DE LA PRENSA ESCRITA ANTI-FASCISTA 1929-1943

Irene Mislej

El artículo analiza la prensa surgida en la comunidad de los emigrantes eslovenos residentes en Argentina, la cual en virtud de su origen, puede ser calificada de anti-fascista. Si bien ya en el s. 19 y en los años anteriores a la primera guerra mundial, diversos grupos de emigrantes eslovenos llegaron a varios países de Sud América, radicándose en ellos definitivamente; la comunidad más numerosa se formó recién a raíz de la emigración masiva proveniente del Litoral esloveno en los años de la ocupación italiana de la región. El desmembramiento del Imperio Austro-húngaro al finalizar la primera guerra mundial y la ocupación militar italiana de una buena parte del territorio esloveno (en virtud del tratado secreto de Londres entre Italia y las fuerzas aliadas) fueron los factores determinantes de una transformación que afectó en todo sentido la estructura de la población. Con la llegada al poder de Mussolini en Italia (1922), comienza a dominar la política oficial fascista de des-nacionalización de las zonas de frontera, la cual provocó la emigración masiva de la población eslava, eslovenos y croatas, reemplazándola con una fuerte colonización italiana. A partir de 1924 llegaron a los países sudamericanos entre 25 y 30.000 emigrantes, la gran mayoría eslovenos. La comunidad más numerosa se formó en la ciudad de Buenos Aires, Argentina, donde los inmigrantes crearon toda una serie de instituciones (asociaciones civiles, culturales, escuelas, etc.) y de medios de prensa, los que cubrían las necesidades de toda la comunidad dispersa en diversos lugares del interior argentino y de los países vecinos, el Brasil y el Uruguay. El trabajo analiza los periódicos, los que, en virtud de su posición política, pueden considerarse como anti-fascistas. El primer semanario íntegramente esloveno es el *Slovenski tednik* (lit. *El semanario esloveno*), fundado por P. Čebokli en 1929. Más tarde el periódico pasó a ser el vocero oficial de la asociación cultural que nucleaba la gran mayoría de los inmigrantes eslovenos. La línea del semanario enfatiza las reivindicaciones nacionales de la comunidad, rechazando cualquier tipo de partidismo político. En este sentido es portador de serias críticas con respecto a la política oficial yugoslava (en 1933 las

¹⁴¹ To velja za odgovor pogostim očitkom, ki jih v zadnjih letih ponavlja argentinska povojna skupnost o slepem sprejemanju navodil s strani jugoslovanskega veleposlaništva. Primerjalnemu soočanju obeh političnih skupnosti je posvečen članek Irene Mislej, *Državna misel v dveh političnih emigracijah v Argentini*, v zborniku *Slovenci in država, SAZU, Ljubljana 1995*, str. 307-315.

autoridades yugoslavas prohibieron el ingreso del semanario al país), la cual no tomaba en cuenta las reales expectativas de la minoría nacional residente en Italia. Se detallan las opiniones fundamentales de la redacción con respecto al fascismo italiano, a la política de la Iglesia y de Yugoslavia. Se presta una especial atención a la labor del redactor Jan Kacin, un emigrante autodidacta, pero, a la vez, uno de los publicistas más relevantes de la historia de la prensa eslovena en Argentina.

En 1933 surge un segundo semanario, *Novi list* (**El nuevo diario**), dirigido por el dr. Victor Kjuder, periodista de experiencia en su ciudad natal, Trieste. Ambos semanarios inician una relación polémica en muchos sentidos. Kjuder da a su periódico una forma claramente moderna, tratando de cubrir con el mismo todas las necesidades de sus compatriotas en materia de información. Es así que incluye regularmente noticias argentinas y mundiales, además de las eslovenas y yugoslavas. El periódico sigue fielmente la línea política oficial del Reino de Yugoslavia, causa de numerosos enfrentamientos con el semanario antes mencionado. A pesar de ello, sin embargo, Kjuder no apoya las tendencias unificantes extremas existentes en Yugoslavia en aquella época («la triple nación», compuesta por «tribus»: la eslovena, la croata y la serbia). Ante la aparición de posiciones políticas estrictamente eslovenas, enfatiza la necesidad de apoyarse en un país fuerte, tal como se presentaba el Estado Yugoslavo común a los ojos de los emigrantes. Kjuder polemizaba a menudo con diversos periódicos italianos pro-fascistas que aparecían en Argentina. El estilo periodístico de Kjuder es mucho más refinado que el de su antagonista Kacin; los sentimientos nacionales de ambos eran claramente evidentes, si bien diferían acerca de los medios para alcanzar la solución definitiva de la cuestión nacional eslovena. El grupo alrededor de *Novi list* era reducido, pero nucleaba a la parte de mayor nivel intelectual de la comunidad. Los editoriales de Kjuder merecen una atención especial, así como las amplias noticias sobre la labor de diversas organizaciones de emigrantes en Yugoslavia y la del Congreso Mundial de Minorías Nacionales, dependiente de la Sociedad de las Naciones, el cual era presidido por un eminente jurista esloveno, el dr. J. Wilfan.

En 1937 el recién llegado Embajador del Reino de Yugoslavia, el esloveno dr. Izidor Cankar inicia una serie de medidas tendientes a afianzar la comunidad eslovena. Es en este sentido que apoya la fusión de los dos semanarios, hasta ese momento antagonistas, con la finalidad de formar un periódico fuerte y bien informado. Así nace a comienzos de 1937 el *Slovenski list* (**El periódico esloveno**) bajo la redacción conjunta de Jan Kacin y el dr. Victor Kjuder. La línea crítica respecto a la política oficial yugoslava que Kacin impusiera al Semanario esloveno, se atenúa. El dr. Kjuder deja al cabo de unos meses el periódico, pasando a ocupar el cargo de secretario del embajador. El periódico adopta una línea independiente, basada en las expectativas de la gran mayoría de los eslovenos en cuanto a la solución de la cuestión nacional. Con la agudización de la crisis europea y el estallido de la segunda guerra mundial, el tono del periódico se hace aún más claro en materia política. En diversas ocasiones se acentúa que, en pos de lograr la unidad nacional, es posible superar todo tipo de diferencias políticas y partidistas. Kacin expresa sus convicciones cada vez más abiertamente, sosteniendo los derechos de los trabajadores y afirmando que es el mundo eslavo en toda su amplitud el marco dentro del cual se podrá lograr la reunión del Litoral, bajo dominio fascista, con el resto de la Nación eslovena. El periódico informa regularmente sobre las actividades de diversas organizaciones anti-fascistas, dedicando una gran importancia a las conmemoraciones anuales en homenaje a las víctimas de Bazovica (el fusilamiento de un grupo patriótico, decretado por el Tribunal Especial Fascista en 1930). La posición política de Kacin provoca el aumento de críticas basadas en una línea más leal a la política oficial yugoslava, hasta que, a mediados de 1940, con el pretexto de la falta de medios financieros, eliminan el empleo de redactor en jefe y Kacin se ve obligado a dejar el periódico. A partir de este momento, el periódico sigue la línea oficial. En ocasión de la invasión a Yugoslavia por las fuerzas del Eje en abril de 1941, el periódico comienza una labor de agitación en todo el ámbito de la comunidad a favor de la rebelión ante los ocupantes. A mediados de 1942 se interrumpe la llegada del periódico a la Biblioteca Nacional de Ljubljana, de modo que, lamentablemente, carecemos de los medios necesarios para seguir la política del periódico durante todo el transcurso de la guerra. Los primeros números que se conservan del año 1945, nos ofrecen el panorama de una línea leal al nuevo sistema político yugoslavo.

El grupo de izquierda que funcionaba sobre todo dentro de la Asociación Cultural Obrera Escenario Popular (*Ljudski oder*), editó diversos periódicos a lo largo de los años. La mayoría de los mismos fueron suspendidos o prohibidos en razón de su contenido político por las autoridades argentinas. La revista mensual *Njiva* (**El Surco**), la cual apareció entre los años 1936 y 1943, fue prohibida por el régimen militar del cual surgió el general Perón. La revista constituye un caso especial por su continuidad y coherencia. El tono social y comprometido ideológicamente demuestra el origen obrero de sus autores y editores. En sus páginas podemos seguir la labor de diversos grupos de izquierda, socialistas y comunistas. Resulta lógico, entonces, que dedicaran un gran espacio a la guerra civil española y a la segunda guerra mundial, la cual es denominada «imperialista» hasta el ataque de Hitler a la Unión Soviética. A partir de ese momento, las opiniones se unen a la línea preponderante en la comunidad, propicia a la resistencia ante las fuerzas de ocupación. En esta revista

hallamos las primeras noticias acerca del movimiento partisano y de su conductor, el mariscal Tito. En el último número antes de la prohibición, hallamos la reacción eufórica ante la caída de Mussolini, seguramente compartida por todos los eslovenos sin diferencias de posición política. Para el período entre 1943 y la reanudación de la prensa eslovena en 1945, carecemos de material. La época investigada, 1929–1943, sin embargo nos muestra una comunidad madura, pluralista y conciente de sus reivindicaciones nacionales. Los autores y colaboradores de los periódicos analizados ofrecen un material rico tanto desde el punto de vista publicístico como político. A partir de 1945, comienza una época diferente, merecedora de una atención especial.

SLOVENSKA MATICA, SI-1001 Ljubljana, Kongresni trg 8,
pp. 458, tel.: (061) 12-63-190

je tudi v letu 1995 izdala več za zgodovinarje posebej zanimivih knjig, ki jih člani Zveze zgodovinskih društev Slovenije lahko kupijo po članskih cenah SM:

Iskra Čurkina
**RUSKO-SLOVENSKI KULTURNI STIKI
OD KONCA 18. STOLETJA DO LETA 1914**

Temeljno delo, nastalo v dolгих letih iskanja novega gradiva v ruskih in slovenskih arhivih in knjižnicah, posveča posebno pozornost delovnim stikom jezikoslovcev (mdr. Kopitarja, de Courtenaya), slovenskemu odnosu do rusko-turške vojne 1877–1878 in slovenskim emigrantom v Rusiji.

Albert Rejec – Tone Črnač – Jože Vadnjal
PRIČEVANJA O TIGRU

Dr. Tatjana Rejec je uredila in z informativnimi opombami opremila tri spominska besedila o slovenski primorski protifašistični organizaciji TIGR, katere pomen je bil v času povojne komunistične prevlade načrtno zamaščevan. Rejčevo pričevanje je prišlo naravnost iz policijskih arhivov, saj je nastalo med zasliševanji »u kancelariji Ozne za Jugoslaviju« v Beogradu marca in aprila 1945 ter marca 1946.

Dragotin Cvetko
V PROSTORU IN ČASU: SPOMINI

Spomini muzikologa akademika prof. dr. Dragotina Cvetka (1911–1993) so zanimiv prispevek k poznavanju slovenske glasbene zgodovine in kulturno-političnih dogajanj od tridesetih let našega stoletja. Za zgodovinarje je posebej pomembno pričevanje o času druge svetovne vojne in o delu na »Zwittrovem« partizanskem Znanstvenem institutu.